

Ritoókné Szalay Ágnes

ISMERETLEN XVII. SZÁZADI VERSEK

I.

Szöngnek az erdök csöngnek az mezők mindön iokal maid betelnek az szükölködő es beuölködök.
De azis neköm csak buszerzők,

Szep philemile özüegyüluen hogy ö tarsat eluesztöte keseregh szüue ö eröe mingyarast megh nyolt ü
nagi gyötrelme.

Keszerues syuem miattad nekem philemile modra. Keserülöm keszeruessen szegeni fejem hogi ne
lasson többet enlölköm.

Imar csak öve s vagiok nem mase, moduan engöm csak egyedül töt keseruesse nem keduesse, marattam
mar csak . . .

Feiemen rabul mint egy predaul neköd attam volt ugi mint aldozatul tömlöczben tartod rabodul.

Edösz szep siolimom s lölköm vagi rarom megh szem hallod föly te hozad szok kialtasom s köni
hullatasom öreghbödik keszerves giasom.

Remeletlen e az ki bual faraszt, eni sok kialtas o tavaszom adi io valaszt, de csak faraszt s annal inkab
töb syralmat vyat.

Kedues viragom mind az kik vatok koroua köly megh üdöuel nektek lönnötök s megh hervatok az
mint enis (tiis) ugi azutok.

Edesz szep violyat piros rusaiat egyben kötue nekem ata ö bucretaiat s edöszép csokiat rabul atta s
nekem ö magat.

Isten mar hozad algion violiam viragom . . . megh tauaszal . . .

A vers az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár MSS III. 144. számú kéziratának kötéstáblájából került elő.¹ Maga a kéziratkötet az elején csonka, szerzője, címe ismeretlen. „Egy reformátusnak kateketikai beszédjei a Credoról” címen van besorolva a katalógusba. Harmincnégy prédikációt tartalmaz, kétségkívül a XVII. századból származik. Az ismert protestáns Credo-magyarázatokkal nem azonosítható. Kötése Mezey László szerint a XI/XII. század fordulójáról való patrisztikus szöveget tartalmazó kódexlap volt.

A közölt vers a kötéstáblából előkerült tölteléklapok egyikén olvasható. Ezek a lapok egy daloskönyv töredékei. Főnmaradt a lejegyző neve és a lejegyzés ideje is: „Si me queris quid sit mihi nomen: Paulus Fodor. Anno Regnantis 1616”. A töredék tartalmazza még Illésházy István Forog a szerencse kezdetű versének hét szakaszát. Tollpróbaként olvasható még néhány ének kezdősora: „Ó mennyei nagy boldogság” (Bártfai ÉK 1593), „Mikor Christus Betlehembe” (Szentgratianus Erdélyi Máté), „O mint keserőnek most az keresztyének” (Szegedi Kis István), „Semit se bankogial” (Szkhárosi Horvát András) és „Fölsegödben biztam mind en iovaimot, csak tetöled vartam az en. . .”(?). Az egyik lapon a misét vitató latin nyelvű fejtegetés van: „Locus de Missa”. A hajdani

¹A vers a magyarországi kódextöredékek föltárási munkálatai során került napvilágra. Közlésre Mezey László engedte át, ezért neki itt köszönetet mondok.

füzetkébe tulajdonosa, Fodor Pál először verseket írt be, még a kezdőbetűket is szépen kidíszítette, majd más emlékezetre méltó dolgokat is bejegyzett. Ezek a megmaradt lapok a másutt is előforduló 1616-os évszám tanúsága szerint egyidejűek, és igen gyakorlatlan, valószínűleg fiatal kéztől származnak.

A „Szöngynek az erdők” kezdetű verset az irodalomtörténet már eddig is számon tartotta, mert nótajelzésként előfordul a Névtelen Comico-tragoediában (Act. III. Sc. I.) „Zengnek a mezők” változatban. A most végre előkerült szöveg igen romlott. Az a tény, hogy az énekelt darabnak tartott Comico-tragoediában is nótajelzésként szerepel, azt mutatja, hogy kedvelt és mindenkitől ismert ének volt. Érthetetlen, hogy az emlékezetből jegyző, mert bizonyosan nem másoló Fodor Pál hogyan véthette el ennyire a ritmust.

II.

[Ca]ntio pia, Composita a Joanne B. Szent.

[Ad notam: Keserves ba]nattal meg rakodot üdö, vel Ha Istened volna

..... [benn]ed bizo hütben,
Töredelmesegben, de teljes
..... gben, indulunk szívünkben,
..... ö fenyesegben.

..... [tege]det diczerünk,
Benedd bizik lelkünk, mert
Hol fel vala fejünk, ot löl erősegünk,
..... künk, gonosz ellensegünk.

..... d, reank sem boczatad,
Tanaczat [ost]orat el bontad,
Szegenyidet szanad, ad.
Kiért ede hazánk, mostis teged imad.

..... ökett, mint gonosz tevöket,
Körmös kevelyöket, tollas
Elveded ezeket, s meg szeditted ökett,
Igy tartal meg minket, s arva nemszetünket.

Hogy az nap igy forgot, ki latot ily dolgot,
A' ki reank morgot, mely hamar el futot,
Hogy az Ur el jutott, köz igazat osztot,
Minket szabadittot, hogy köszikben sujtott.

Szegeny magyar nemszet, most az Isten veszet,
Vesztetre nem siet, bünödert sem fiszet,
Meg olt minden merget, s read törö fergett,
Csak lasson oly szivet, a' ki hozza siett.

Aszert haladással, magasztald szep szokkal,
Hogy ott volt hadaddal, erős job karjaval,
Ne gondollyak karral, s az sok faratsaggal,
Lam szegeny hazaddal, megtartot jo moddal.

Hatt szaz huzon hetben, eszre elmeneteben,
Hogy iuta szivemben, az bekeseg hirben,
Ezt egy örömben, igy iram versekben,
Egesz eletemben, biszom az Istenben.

Amen Amen Amen Finis

rtio Pia, Composita a Joa. Barent
natt af meg, veldur i indid, til þu þar
d þu hufu, þu d'elmuþygg þu lilla
þu, induruk þu d'elmuþygg þu lilla
þu þu þu þu þu

þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
"ol þu þu þu þu þu, or þu d'elmuþygg
þu þu, þu þu þu þu þu þu þu þu
þu, þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu

þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu

þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu

þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu

þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu

þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu
þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu þu

MASTEN
HUMANITATIS AKADEMIA
KONVYLARA

Rk 2203/1978

Col. Collins
Lib. 2203/1978

A verset egy hármás könyvkolligátum utolsó üres lapjára írták be. A kötet részeit alkotják Hieronymus: Aureola. Viennae, 1511. – Juvenus: De euangelica historia libri 4. Viennae, 1511. és Baptista Mantuanus: Bucolica. Tuingae, 1513.² A könyv több tulajdonos keze nyomát őrzi. A XVI. század elejéről valók az iskolai használatra utaló sorok közötti glosszák. 1580-ban Küküllővárt Bogáczy Mihály Németi Péternek ajándékozta. Ez a Németi Péter a Szentjőbon birtokos zétényi Németiek közül való lehetett, mert bejegyezte a kötetbe Németi Zsigmondnak valami jeles napját, valószínűleg a temetését Szentjőbon. A XVI/XVII. század fordulójáról való két újsztoikus eszmefuttatás pontokba szedett vázlata: De sufferentia defectuum aliorum és Quod omnia graviora per aeterna vita sunt toleranda. A kolligátum kötet ezután ismét tankönyv volt, mégpedig a küküllői főispán Apafi család használatában. Apafi Mihály, valószínűleg az I., gyermekkori névalírása, majd több helyen is nevének monogramja és az ugyanezen kéztől származó latin és magyar nyelvű Miatyánk főleg a sokat forgatott verses evangéliumok és Baptista Mantuanus lapjain található. A Juvenus kötet ajánlásának végére írta be nevét Musnai Boldizsár 1650-ben. Ez a bejegyzés is elég fiatal kézre vall. Tőle való lehet a Hieronymus utolsó üres lapján és a Juvenus címlapján olvasható „Oratio pia.” Záró könyörgése így hangzik „... és a mű büneinkért tetőlled rabságra vettetett Anyaszentegyhazadnak oszlopait az Urakat, főrendeket és az szegény kösseget es az mű szegény vitezlő atyankfiait az ő rabsagokbol mint Izraelt szabadics meg”. Nyilvánvalóan az 1567-ben tatár rabságba került honfitársaira vonatkozik. A kolligátum a XVIII. században a székelyudvarhelyi Jezsuita kollégium könyvtárában volt. Századunkban a budapesti Ernst Lajos gyűjtemény bélyegzője került bele. 1978-ban aukción megvásárolta az Akadémia Könyvtára.

A verset valószínűleg Musnai Boldizsár írta be a kötet utolsó lapjára. Szerzője Szentmártoni Bodó János lehet. Szerzőségét valószínűsíti, hogy neve ugyanilyen alakban fordul elő *A vadászatnak ditsireti* című versének lőcsei 1683-as kiadásán. A „Keserves bánattal megrakodott üdő” nótajelzés egyedül az ő Mária Magdolna históriája fölött található. Tudjuk róla, hogy a ma ismerteknél jóval több verse forgott kortársai kezén, közöttük aktuális témákra szerettek is:

Az üdőnek köztünk sok változásiról,
Menye sok szép írást hagyot sok dolgokrol
Hogy annyi most nem költ magyar pennatol.

(RMKT XVII/4 445.)

„Békességírré” máskor is szerzett verset, így a linzi béke hírére *Az sónak ditsiretiről* írottat:

Most pedig, hogy egy kis egészségem fordult,
Az békességírrrel szivem is megvidult.

1627-ben írott hálaadó versének ösztönzője Bethlen Gábor 1626-os győzelme és az ezt követő pozsonyi béke. Hogy az Úr akkor hogyan hadakozott Bethlen Gábor oldalán, azt a szemtanú Kemény János így hagyta emlékezetül:

„Ezalatt mi történék, lásd az Istennek csudálatos cselekedetit, mert midőn mi visszazállanánk az ellenségnek véletlen érkezett nagy erejétől és az harchelynek alkalmatlanságától való féltünkben, az ellenség abban semmit észbe nem vevén, Istentől megrémítettvén . . . azon éjjel visszazállott, de nagy kárral, mert éjjel lévén visszazállások, vagy mondjam futások, mihelyt virradott, az hátrahagyott dandár magyar seregek eszkekben vevén, hátuljában sokat elhullattanak. Az Uristen csudálatosképpen az szinte csöppönőleg levő keresztény vér ontást így távoztatá el. . .”

III.

Szivem haboruja mint tengernek habja naponkent nevededik,
Nyavalyas eitem keserves ennekem, hogy lölkem így gyötrődik,
Nincs is orvosságom, mind ezekben latom, kinlodnom kel halalik.

² MTA Könyvtára. Kézirattár Ms 1378.

Mint erős viteznek meg kel erejenek mindennek hodulnja,
Ugy en szegeny fejem latvan romlot igyem magat bunak hajtottam,
Mert az sok nyavalya, fohaszkodas arja mind inkab nyomton nyomja.

Valami masoknak tetczik mulatsagnak nekem az mind siralom,
Annal inkab egek, hogy ha valakinek, öröme napjat hallom,
A mikor mas vigad nekem akkor arad sürö köny hullatasom.

Im bar utra mennyek vagy hazamban elljek, szerencsemet szamlallyam,
A vagy enekleket trefalo beszedet kedvessen meg hallgassam,
Meg sem talalom fel semmi mesterseggel hogy megvigasztaltassam.

Gyakorta setalok s masokkal mulatok, szivem megis haborogh,
Ez nagy sok veszelybe mind viz serpenyöbe lelkeim ugyan for buzogh,
Mert jussak eszedben mar kerlek valaha tekencs szamkivetet szolgadot
nalad nélkül ki elt immar sok napjat ekes személyedet latnj kivannyá

A vers egy különálló papírlapon található az Országos Levéltárban E 211 Lymbus Rakt. sz. 114 jelzet alatti kötegen.

V. Busa Margit

KAZINCZY FERENC KÉZIRAT-GYŰJTEMÉNYE MÜNCHENBEN

A müncheni Bayerische Staatsbibliothek kéziratárában őrzik Kazinczy levél- vers- és aláírás-gyűjteményének azt a részét, amelyet Lengyel Imre (1910–1978) debreceni irodalomtörténész kutatott fel.¹ Az ő érdeme, hogy levelezésével megszerezte a kéziratok fényképmásolatát, – sajnos, csak megszerezhetette a betegsége és a halála előtt. A kéziratok feldolgozásának lehetőségét Lengyel Imre özvegyének ezúttal is köszönöm.

Az autográf-gyűjtemény valamennyi darabja ismeretlen, Kazinczy személyére, munkásságára és külföldi kapcsolatára vonatkozó új adatokat tartalmaz.

Kazinczy Ferenc kora ifjúságától kezdve gyűjtött kéziratokat. Mikor ezekből 1814-ben München számára válogatott, már gazdag gyűjteménye volt. Dicsekedett vele Horváth Ádámnak 1814. szeptember 21-én írt levelében: „Az én Autogr. Gyűjteményem nagy kincs. Benne vagyon Luthernek is két kézírása. Benne a' Boeskayé, Kaunitzé, Maria Theresiaé.”² Valamennyi elküldésre szánt kéziratra Kazinczy feljegyezte a kiválogatás napját: 1814. augusztus 20., és a kézirat írójának személyi, társadalmi, irodalmi adatait. Végül, az autográfok hitelességét aláírásával bizonyította. Ez az egységes keltezés a kéziratok összetartozását, az egy tételben, egyszerre elküldését tételezteti fel.

Kérdés, hogyan került Kazinczy kézirat-gyűjteményének töredéke Széphalomról Münchenbe, kinek a számára, kinek a közvetítésével? Megtudtuk dr. Dreschernek, a müncheni Staatsbibliothek főigazgatójának Lengyel Imréhez 1968. október 10-én intézett leveléből. „... besitzt die Staatsbibliothek im Nachlass des Bibliotheksdirektors Joseph von Scherer (1776–1829) einiges von Ferenc Kazinczy. Der Münchener dürfte mit Kazinczy entweder persönlich oder durch Rotts Vermittlung bekannt geworden

¹ Jelzete: J. Schereriana VIII. – A kéziratok xerox-másolata Lengyel Imre hagyatékában, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában van.

² Kazinczy Ferenc levelezése. Továbbiakban = Levelezés. – Közzétette VÁCZY János. Bp. I–XXI. kötet. 1890–1911., XXII. kötet, ill. I. pótkötet közzétette HARSÁNYI István. 1927., XXIII. kötet, ill. II. pótkötet közzétette BERLÁSZ Jenő, V. BUSA Margit, CS. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza. 1960.

sein; jedenfalls war Scherer eine Zeitlang leidenschaftlicher Autographensammler, den Kazinczy mit Material aus Ungarn belieferte".³

Kazinczy és Scherer kapcsolatáról nincs adatunk. Rott Jakab⁴ (1769–1849) azonban Kazinczynak jó barátja volt, bizonyítja ezt a már évekkel előbb, 1806-ban Rotthoz írt, ebben a gyűjteményben ránkmaradt levele. Rott Jakabot levelezőtársainak is bemutatta, 1817-ben „Abaújtúri Fiskális Dési Mihály Úrnak testvér húga, Bavaiai János Rott Jakabhoz méne férjhez ki valaha Kassán és Pesten Könyvboltos legény volt. Ez a Rott Bibliothecarius a' Bavaiai Király privata Bibliothecájában".⁵ Meg is ismertette a kortársakkal, 1819-ben Romy Károly Györgynek írta: „In Kaschau müssen Sie die Bekanntschaft von dem Bibliothekar des Königs Bayern Jaques Rott machen. Er war dieser Tagen(!) bey mir. Er ist mein Freund. . .”⁶ Ilyen évekig tartó baráti kapcsolat meggyőzhet arról, hogy Rott volt az, aki Kazinczy megbízásából Scherernek az autográfokat elvitte. Ez a közvetítés, a kéziratok legkésőbbi keltezéséből következően, 1814. november 1. után történhetett.

A kéziratosokat áttekintésül felsoroljuk, még mielőtt részletesen ismertetnénk.

I.

LEVELEZÉS

Kazinczy Ferenc levele Johann Jakob Rotthoz. Széphalom, 1806. augusztus 29.

Kazinczy Ferenchez intézett levelek:

Kininger, Georg Vincenz	Wien, 1803. március 19.
Kovachich Márton György	Buda, 1803. május 29.
Lónyay Gábor	[Sátorajja]Újhely, 1806. december 16.
Blaschke, Johann	Wien, 1807. szeptember 11.
Virág Benedek	Buda, 1808. január 27.
Vályi Nagy Ferenc	S[áros]Patak, 1809. március 8.
Lónyay Gábor	S[átor]ja[lja]Újhely, 1809. április 17.
Lónyay Gábor	S[átor]ja[lja]Újhely, 1809. június 13.
Szemere István	Kis-Azár, 1814. február 10.

A müncheni gyűjteményhez tartozó, nem Kazinczy által írt, illetve nem hozzá intézett levelek:

Grassalkovich Antal – Bossányi Jánosnak. Pest, 1747. augusztus 28.
Szögyény Ferenc – ismeretlennek. [Sátorajja]Újhely, 1811. január 20.
Széchényi Ferenc – Rechberg Károlynak. Wien, 1814. november 1.

II.

VERSMÁSOLATOK

Kézy Mózes: De Nuptiis Napoleonis Magni et Mariae Ludovicae Austriacae.
Kis János: A' boldogság.

³LENGYEL Imre hagyatékában.

⁴Rott Jakab származását nem ismerjük, de mert „Kassán és Pesten Könyvboltos legény volt”, és mert Kazinczy barátjának vallotta, közöljük a személyi adatait Dreschernek már idézett leveléből. „... über Leben und Wirken des Kustos Johann Jakob Rott ist wenig bekannt. Die wichtigsten Daten enthält sein Personalakt: 1797–1799 Polizeischreiber. 1799–1807 Polizeidirektions Offiziant; Juli 1807 zweiter Skriptor an der K. Hof. – u. Staatsbibliothek; Juli 1823 zweiter Kustos; ... Sommer 1832 Reise nach Oberungarn (Kaschau), da im vergangenen Jahr seine Schwägerin, die bisher ein kleines Gut seiner Frau (Charlott, geb. von Desy) verwaltete, gestorben ist; ... Oktober 1835 Kabinettsbibliothekar der Königs; ... Ende 1839 Pensionierung.

⁵Döbrentei Gábornak 1817. jan. 17-én. = Levelezés 15. köt. 26.

⁶1819. aug. 31-én. = uo. 16. köt. 501.

III.

ALÁÍRÁSOK ÉS CÍMZÉSEK nyomtatványokon

Kazinczy Ferencnek címzett, a Haza megsegítésére adományokat kérő körlevél, Semsey András aláírásával. Buda, 1810. február 1.

Articuli Diaetales Anni M.DCC.XCVI. Pro Spectabili ac Magnifico Comite Josepho Török de Szendrő, Fidei Nobis Dilecto. Aláírások, Pálffy Károly gr. és Somogyi János.

Rhédey Farkas gr. gyászjelentése, özvegye, Árva Teleki Kata aláírásával és címzésével Bossányi Ferencnek. Kolozsvár, 1775. június 18.

Pintér István, Csernel Sámuel, Sente Imre által kiállított bizonyosság-levelek, a felsoroltak számára:

Csáky Zsigmondnak, 1798. szeptember 12-én,

Csernel Gábornak, 1798. szeptember 10-én,

Szabó Andrásnak, 1799. február 9-én,

Vágó Istvánnak és Vágó Jánosnak, 1798. szeptember 12-én.

IV.

KÉZIRAT-TÖREDÉKEK ÉS LEVÉLBORÍTÓK

Aranka György

Budai Ézsaiás

Czetter Sámuel

Csáky Emánuel gr.

Cserey Farkas

Fejér György

Fischer István br.

Kis János

Madarassi Ferenc

Pápay Sámuel

Szirmay Antal

Szirmay János

Szombathi János

Teleki Sámuel gr.

Vay József

I.

LEVELEZÉS

Kazinczy Ferenc levele Johann Jakob Rott-hoz

Széphalom, 29. d[en] Aug. 1806.

Mein lieber Freund,

Ihren Brief ohne Datum erhielt ich mit der letzten Post: Sagen Sie in dem Kreise Ihrer Freunde auch mir herzlich willkommen. Doch wie finden Sie mich! Niedergeschlagen, tief Gebeugth. – O mein lieber Rott, Sie, der Sie so sehr Vater zu werden wünschen, Sie werden meinen Schlag ganz fühlen. Mein Kind, das gesundeste, das schönste Kind, das zu sehen war, ist nicht mehr. Ihr Arzt ward ihr Mörder. Umsonst stellte ihn mein Schwiegervater das Unglück, das er durch seine Cur nach sich ziehen würde, vor: er blieb hartnäckig bey seinem Vorsatz, und hat sie getödtet. Sie entschlief d[en] 18. Aug[ust] —

Meine Vatergefühle haben mich mir wieder mitrissen. Vergeben Sie, dass ich Ihnen klagte. – Anfangs Septembr. bin ich zu Kaschau mit dem Sie betreffenden Gelde. Erwarten Sie mich dort sicher, u[nd] leben Sie unterdessen wohl! –

Ihr Sie liebender fr[eu]nd
Fr[anz] K[azincz]y.

Kazinczy és Rott levélváltásából ez az egyetlen levél, amely eddig előkerült. Ebben Kazinczy az első gyermekének, Iphigeniának (1805. aug. 8. – 1806. aug. 18.) haláláról értesített.

A másik közlése a Rott-tól vásárolt könyvek árának kifizetésére vonatkozik. Találkozásuk a jelzett hónapban megtörtént. Kazinczy Teleki Sámuelnek írta 1806. szeptember 22-én: „E’ napokban valék a’ Münchenből felesége anyjának ’s testvéreinek látogatásokra Kassára érkezett Rottal. Általvettem tőle azon láda könyveket, melyeket magával számomra hozott, ’s így Antiquaria Bibliothecám nevezetes számú ’s becsű könyvekkel ’s mappákkal gazdagodott ismét. 526 Rftot fizettem mostan néki. A’ most általvettek között nékem különösen kedvesek Pelbártus de Themeswarnak és Michael de Hungaria nevezetű barátoknak XXII. kötetből álló Munkájik.”⁷

Kazinczy ezt a két új szerzeményt a könyvtárának több, becses kötetével együtt eladta 1807-ben a Sárospataki Református Főiskola Nagykönyvtárának 2000 forintért. Az összegből 250 forintot elengedett.⁸ Az ugyancsak ekkor, Rott-tól vásárolt *Judicium de Cometa* (1468) című kéziratot és a Leonardus Arretinus Attilája című középkori kódexet ismertette a Hazai Tudósítások 1807. 29. számában: „Bővebb előadás a’ Sáros-Pataki Bibliotheca két Codexe felől”. Arretinus munkájáról Toldy Ferenc megállapította, hogy „Mindannyi író, ki Leonardus munkáit felhozza, egy sem ismerte Attiláját”. A kézirat történetére Ballagi Aladár kutatása derített fényt. „Calanus és Aretinus Athilája. Új adalék régi plágiumok történetéhez” című cikkében elmondja, hogy spanyolországi kutatóútjáról Sárospatakra „Zataterve, midőn beosztanám gyűjteményembe . . . egy sárospataki codex-másolatra bukkantam, mely szóról-szóra megegyezik az escoriali codex kezdetével . . . egész szövegét összehasonlítottam a sárospatakiéval; eredményül – egy plágiomot fedeztem föl . . . a plagizátor . . . illusztris szerző, Itália csillaga (legalább az volt pályafutása idején). A sárospataki . . . főiskola könyvtárában levő XV. századi Attila-codexen ugyanis, mely nem egyéb mint Calanus Athilájának jóformán szolgai másolata, Leonardus Aretinus van szerző gyanánt megnevezve. Aretinus oly szemérmetlenül plagizált, hogy állítólagos művéhez a maga emberségéből alig adott egyebet a három soros címnél”.⁹ Rott vajon tudta-e, hogy hamisítványt árul? – ne tetelezzük fel. Kazinczy boldog volt, mert azt hitte, hogy eredeti, nagy értékű művet vásárolt.

Kazinczy Ferenchez intézett levelek

Kininger, Georg Vincenz levele

Wien, d[en] 19. Martz [1]803.

So schmeichelhaft Ihr gütiges Zutrauen in meine Fähigkeit mir ist: so leid thut es mir Ihren Auftrag nicht befolgen zu können. Schon in dem Fall ist es sehr schwer, auch von einer Person die man auf das genaueste kannte, ein Portrait bloss aus dem Gedächtnis zu machen; indem jene harmonische Übereinstimmung der Züge, die Wirkung von Schatten und Licht auf die Formen, die ruhige Gegenwart der vorzustellenden Person nothwendig machen, wenn es nicht ein ganz gewöhnliches Portrait werden sollte.

Um so mehr halte ich es nicht für möglich von einer dem Künstler ganz unbekanntem Person ein Portrait zu machen, denn diese Individualität der Züge so wie die Nüancierung und Haltung des ganzen lässt sich nicht beschreiben, dass muss gesehen werden; Wäre es auch dass die Gesichtsteile auf das genaueste beschrieben, und der Character des darzustellenden so bestimmt als möglich angegeben wären; so ist dass Bild welches sich Phantasie davon schafft in Rücksicht auf bestimmte Ähnlichkeit immer willkürlich uns schwankend.

Und mit einem bloss hübsch gezeichneten Kopf der ohne meine Schuld dem nächst besten, ähnlicher sein könnte, als Ihrem Freund, würde Ihnen gewiss nicht gedient sein. Ich habe die Ehre zu sein

Mein Herr Ihr

ganz ergebener Diener
G. V. Kininger.

⁷ Uo. 22. köt. 139–140.

⁸⁻⁹ ItK 1892. 146–152.

A levélborító címzése:

de Vienne
à Monsieur
Monsieur François de Kazinczy
Assesseur de la Table de Justice du
Comité de Bihar.
p[er] Buda à
– Debreczin Er Semjén
au Comté de Bihar.

Blaschke, Johann levele

Wien den 11ten September 1807.

Herrn v[on] Kazinczy

Ich muss diesmal über mein langes Schweigen um Vergebung bitten obwohl nicht ich ursache binn(!) sondern so lange keinn(!) anständiges Papier bekommen(!) konte(!) nun habe ich aber ein sauberes gefunden und melde es also gleich dass Buch zu 3 F 30 kr wovon ein Bogen Acht Abtrücke giebt Sie können also leicht berechnen wie viel Sie zu 1200 Abtrike brauchen dass Drucken kostet das 100 3 F 30 kr die übrigen 3 Platten aber sind noch nicht genug vollendet weil ich zu viel mit arbeit überheuft bin und das Kupfer zu die Taschenbücher sehr pressant sind sollten Sie aber dringend brauchen so können sie längstens in 14 Tagen fertig seyn bitte also um ein paar Zeilen darüber bitte auch gleich bei der gelegenheit mir dass Geld anweisen zu lassen für Papier und Druckerlohn damit Sie nicht aufgehalten werden.

Ihre Ergebenster

Johann Blaschke
Kupferstecher

Melléklet Kazinczy Ferenc írásával

Minden tónushoz jó 2. kép.

Kell egyikből is másikkól is 525. Nyomás in sum[m] a 1150. 1200. ex[em]plár.

1. árkus ád 8. képet.

24. árkus 1. koncz,

és így 6. koncz ád 1150 képet.

6. koncz pap. p 3 fr. 30 x. = 21. Rfr – x.

100től jön a' Nyomók[nak] 3 f. 30 x.

és így 1152től vagy inkább 1200től 42 Rfr – x.
63 fr. – x.

Kininger, Georg Vincenz¹⁰ és Blaschke, Johann¹¹ bécsi rézmetszőket Kazinczy, Dayka Gábor arcképének elkészítésével bízta meg. Címképet akart a költő verseinek kiadásához, a saját verseivel közös kötetbe.

Kazinczy 1803. február 22-én kérte fel Kiningert a munka elvégzésére. Levele autográf másolatban, ezzel a megjegyzéssel: – „(Dayka éránt)” – maradt fenn. Közölte Váczy János a Szemeretár I. kötetéből¹² a Levelezésben.¹³ Erre válasz a most előkerült Kininger-levél, 1803. március 19-ről.

Daykáról nem maradt arckép. Kazinczy emlékezetből írta meg Kiningernek Dayka arcvonásait, hajviseletét, de a metsző, az elmondottak alapján, nem vállalta a munkát. Levelünk megcáfolja Rózsa

¹⁰ Kininger, Georg Vincenz festő és grafikus. (Regensburg, 1767. ápr. 24–1851. máj. 18. Bécs.)

¹¹ Blaschke, Johann rézmetsző. (Pozsony, 1770. dec. 12–1833. ápr. 11. Bécs.)

¹² Ráday Gyűjtemény, Budapest.

¹³ 3. köt. 24.

György feltevését, hogy Kazinczy rajza esetleg árnykép volt és azt Kininger árajzolta.¹⁴ Visszautasította, indokoltan, Kazinczy évek távlatából idézte maga elé Daykát, először Budán, 1790 májusában találkoztak, majd Lőcsén kétszer látogatta meg, 1793 novemberében és utoljára 1794 januárjában. Dayka 1796. október 20-án meghalt Ungváron. Kazinczyt 1794. december 14-én fogták el a Martinovics-féle összeesküvésben való részvétele miatt és 1801. június végén szabadult ki a rárótt fogságból.¹⁵

Miután Kininger visszautasította a munkát, Blaschke elvállalta. Kazinczyhoz írt, egyetlen, már ismert levélben, 1807. március 14-én is pénzt kért a metszéshez szükséges anyagok beszerzésére. Váczy megjegyzése a Levelezésben: „Kazinczy keze írása, s alább is a szavak közé írt jegyzetek, a melyek az eredetiben a hozzájuk tartozó szók fölé vannak írva”.¹⁶ A beékelt szavak ezek: „(Daykához), (kép és titulus), (Vignette), (Ossziánhoz)”.

A mi Blaschke-levelünkben levő számadásokat ellenőrizte Kazinczy az ehhez csatolt mellékleten.

Meglepetésünkre a nyomtatott kötetben Dayka arcképe alatt nem Blaschke, hanem Gerstner, Joseph ugyancsak bécsi metsző neve áll. Blaschke munkáját nem ismerjük. Gerstner megbízatásáról, az arckép elkészítésének körülményeiről nincs adatunk.

Bécsben élt és dolgozott mind a két rézmetsző, levelezéssel lehettek kapcsolatban Kazinczyval, mégis Kazinczynek Kiningerhez egy levele van,¹⁷ Blaschkéhoz és Gerstnerhez intézett leveleiből egyet sem ismerünk. Blaschkénak a müncheni levélen kívül egy levele van Kazinczyhoz,¹⁸ a Gerstner és Kazinczy közötti levelezés ismeretlen.

Blaschke és Gerstner a feladatát elvégezte. Pataky Dénesnek A magyar rézmetszés története című összeállításában Blaschke művei között a 151. tétel: „Metszet és címlap (Dayka versei)”. Gerstner műveinél a 9. tétel: „Címkép és címlap (Dayka versei). Pest. 1813.”¹⁹

Az arckép sokára készült el. Kininger visszautasító válasza 1803. március 3-án történt. Blaschke első pénzt kérő levele 1807. március 14., a második ebben az ügyben a most előkerült levél 1807. szeptember 11-én keltezett. A kéziratok sajtó alá rendezése is évekig foglalkoztatta Kazinczyt. Berzsenyi Dánielnek írta 1810. február 24-én: „Daykának verseit ma vitték el Pestre nyomtatni. Kis István úgy ígéri, hogy Áprilisban megjelen a munka: de én azt nem hiszem”.²⁰ Valóban, a kötet csak 1813-ban hagyta el a sajtót. Címe: „Újhelyi Dayka Gábor Versei. Őszvesztedte s kiadta barátja Kazinczy Ferenc. – Kazinczynek Poetai Berke. Pesten. Trattner Mátyásnál.” Tehát nem Kis István nyomtatta, el kellett venni tőle, mert a variánsokat „rendetlenségbe hozta”.²¹

Kazinczynek a kötet elé írt Dayka-életrajzában az utolsó bekezdés a metsző neve nélkül az arcképre vonatkozik: „Képe tulajdon kezem’ rajzolatja szerint készült, ’s az a’ rajzolat Daykához igen jól hasonlított; Úgy hiszem, hogy a’ Metsző, kinek ügyessége előttem isméretes, nem fogja a’ képet hozzá hasonlatlanná tenni. A’ fürtözést és leplezést Orpheusnak egy gemmájáról vétettem hozzá, ’s a’ Megholtnak éjjeli világitást adattam a’ képen . . . Széphalom, Február 19. 1810.”²²

Feltűnő, hogy Gerstner metszete csak a Kazinczy-kiadásban található. Dayka verseit megjelentette, az életrajzot átdolgozta Toldy Ferenc 1833-ban, ez utóbbi szöveggel Gyulai Pál 1878-ban. A negyedik, a legteljesebb kiadás Abafi Lajos munkája, 1880-ban jelent meg.

Abafi nem említette Blaschke munkáját. Gerstner Daykájáról írta: „E kép nem hiteles. Kazinczy emlékezetből lerajzolta – állítása szerint híven – Dayka arcképét; és azt metszésül küldte; de a rézmetsző a fürtözés mintájául mellékelte gemma rajzát metszette, az arcképet pedig elvesztette. Arcképét ennél fogva nem bírjuk”.²³ Czeizel János Daykáról írt munkája szerint Abafi, Zoltsák János tanártól kapott adatokat az ungvári gimnáziumban őrzött, Daykára vonatkozó dokumentumokból, ezek alapján cáfolhatta meg az arckép hitelességét.²⁴ Az arcképet mellőzve alkotta meg Dayka szobrát

¹⁴ *Kazinczy Ferenc a művészetben*. Művészettörténeti Értesítő 1957. 157. és 187.

¹⁵ KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon* (Abafi kiadás), Dayka élete. 36–61.

¹⁶ Levelezés 4. köt. 526–527.

¹⁷ Uo. 2. köt. 243. keltezés nélkül [1791].

¹⁸ L. 16. sz. jegyzet.

¹⁹ Bp. 1951. 26, 91, 130.

²⁰ Levelezés 7. köt. 280.

²¹ Helmeczy Mihálynak 1813. febr. 7. uo. 10. köt. 251.

²² L. 15. sz. jegyzet. 61.

²³ ABAFI Lajos, *Dayka Gábor költeményei*. (1880) XXXVII. 1.

²⁴ *Dayka Gábor lőcsei tartózkodása*, ItK 1905. 29–51.

Zoltsák ungvári iskolatársa Szomalovszky Ödön szobrász, aki a költőt „fürtözés” nélkül, a századforduló hajviseletével ábrázolta 1909-ben.²⁵ – Kazinczy az arckép hitelességét megalégedéssel dicsérte: „Daykának külsője kivált velinre, igen igen szép”.²⁶

Kovachich Márton György levele

Nota²⁷

Pro Spectabili Domino Kazinczy Viennae.

1. Si venerit ad Exc[cellentissimum] D[ominum] Comitem Joan[nem] Nep[omucenum] Eszterházy, et iste mihi per eum voluerit mittere a me petita, et mihi promissa Manuscripta, Eadem velit Secum Budam mihi referre.

2. Si convenerit cum D[omi]no Spectabili Engel Concipista Transylvanico-Aulico Censore ac et iste mihi remittere voluerit Scriptorum Rer[um] Hung[aricorum] Germanica lingua Tomos duos, Item Memoriale de adornanda Collectione Decretorum Comitium ac velit haec quoque secum mihi Budam referre, et simul huic Domino et Amico dicere, quod *Codex Juris Tavernicalis Statutarii Communis* a me editus cum fine Maji paratus futurus et eidem submittendus sit. Ceterum saluto pretiosissimum Amicum Godefridum Keler. Celerrime Budae 29. Maji 1803.

M. G. Kovachich.

Kazinczy feljegyzése:

Manus viri optimi et de rebus patriae meae plurimum meriti Martini Georgii Kovachich, cui utinam tres animas!!!

Széphalom, d[ie] 20. Aug. 1814.

Franc. Kazinczy

Kazinczy a levél keltezését követő napon, 1803. május 20-án Érsemlyénből indult Bécsbe és június 29-én érkezett vissza. Nem tudjuk, hogy Kovachich levélét időben megkapta-e? Nem derült ki, hogy milyen kéziratokat várt Kovachich Eszterházy Jánostól.²⁸ Levelezésük ismeretlen. Engel János Keresztéllyel²⁹ találkozott Kazinczy, mert hazatérve, a hozzá intézett levélben, 1803. július 8-án örömmel emlékezett együttlétükről.³⁰ Nincs adatunk arról, hogy a tőle kért könyveket elhozta-e Budára. Kovachich említett műve, a Közönséges Törvénytár Tárnoki Jogkönyve megjelent 1803-ban, címe *Codex authenticus iuris tavernicalis statvtarii commvnis*. Keler Gottfried³¹ és Kazinczy levélváltása ismeretlen.

Lónyay Gábor levele

Tekintetes Fő Tábla Bíró Úr!

Az Újhelyi Üvegest, a ki úgy-is mind ez ideig nállam se dolgozott, Uram Bátyámnak utasítottam kemény dorgálás mellett; reményelem, hogy eddig ottan vagyok.

Többnyire szíves barátságában ajánlott, szokott tisztelettel maradtam

Drága Uram Bátyámnak
Újhely Dec[ember] 16kán 1806.

engedelmes szolgája
Lónyay Gábor.³²

²⁵ BLANÁR Ödön, *Dayka Gábor és szobrának leleplező-ünnepe. A Dayka szobor története*. Adatok az ungvári kir. kath. Főgymn. Értesítője az 1892/1893. tanévről. 208–217. – A szoborról készült fényképpel.

²⁶ L. 21. sz. jegyzetet.

²⁷ A „Nota” szó ellenére, misszilis-levél.

²⁸ Gróf Eszterházy János Nepomuk 1754-től 1840-ig élt.

²⁹ Engel János Keresztély (Lőcse, 1770. okt. 17–1814. márc. 20. Bécs.) erdélyi udvari kancelláriai fogalmazó, jogügyi tanácsos.

³⁰ Levelezés 3. köt. 70–71.

³¹ Keler Gottfried (Pozsony, 1745–1807. okt. 9. Bécs) történet- és jogtudós, a bécsi udvari kancellária regisztrátora.

³² Lónyay Gábor (1778. márc. 28–1824. máj. 8. Deregnyő.) zempléni alispán.

Kazinczy feljegyzése:

Gabriel Lónyay 1806. Vice Comes Comitatus Zempliniensis, nunc Comit. Ungváriensis Pro-Comes, vulgo: Officii Supremi Comitatus Administrator; Camerarius Regius, et Ordinis S. Stephani Regis Hungariae Eques.
Franc. Kazinczy

Széphalom d[ie] 20. Aug. 1814.

A levélborítón számozás: 3738.^{3 3}

Címzés:

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Kazinczi

Kazinczy Ferentz Úrnak Te[kin]t[e]tes N[agy]s[ágos]

Zemplin V[árme]lgye Fő Tábla Bírójának

hivatalosan ajánltatik.

Az első Alispánytól

Regmeczen

Kazinczy az 1806. évben többször írt barátainak a leveleit közvetítő „üveges”-ről.

Virág Benedek levele

Édes barátom! Szemere, kiről Te dicséretesen emlékeztél egykori leveledben, és kit én a' múlt nyárnak vége felé örömmel láttam, Szemere, hozzád menendő ifjú Úr, kérte ki tőlem e' sorokat. Legyenek válaszul minapi leveledre. Én nem vagyok rest, ha annak látszom is; írogatok, és talán egynehány hónapok után mutathatok Szépet (legyen szabad így szólnom) Széphalminak, és mind azoknak, kiket hazafiúi lélek elevenít. Légy boldog; és „Élni siess!” Virágnak. Budán 1808. Jan[uár] 27-kén.

Virág m[aga] k[ezével]

Kazinczy írása: das ist Virág maga' kezével, so viel als Virág mit eigener Hand.

Benedict Virág Weltpriester, – nicht Pauliner, und Professor zu Stuhlweissenburg, (Alba Regalis) in dem Comitatus gleichen Namens – einer unserer ersten Dichter und Prosaisten.

Der Brief ist an mich geschrieben. –

Széphalom d[en] 20. Aug[ust] 1814.

Franz v[on] Kazinczy.

Címzés a levélborítón:

Tekintetes

Kazinczy Ferencz Úrnak

Széphalom.

Váczy a Levelezésben adta ki az eredeti levélnek – mint jegyzetelte – a „Kazinczytól készült másolat”-t, melyre Kazinczy feljegyezte: „Az eredetit egy autographokat gyűjtőnek adtam K.” A másolat nem betűhív, szövegeltérései: „... te dicséretesen emlekeztél egykori ... és a' kit ... mult ... kérte-ki ... Légyenek ... egy néhány holnapok ... siess”.^{3 4}

Az említett „egykori” és „minapi” Kazinczy-levél nincs meg. Az „ifjú úr”, az akkor 23 éves Szemere Pál, „kikérte” Virágtól a Kazinczynak írott levelet, de nem adta át. Neheztelve írta Kazinczy Döbrentei Gábornak: Szemerénk Patakáról tért vissza a' nélkül, hogy látott volna. Pedig Patak ide csak két óra”.^{3 5}

Virág a *Magyar századok IX–XII.* című, 1808-ban megjelent munkáját ígérte Kazinczynak.

Vályi-Nagy Ferenc levele

^{3 3} Egy-egy kéziratra feljegyzett három- vagy négytagú szám valószínűleg Kazinczy beszámozott kézirat-gyűjteményének sorszámozása.

^{3 4} Levelezés 5. köt. 292.

^{3 5} Uo. 5. köt. 372.

Tekintetes Adressor Úr!
Nékem nagy bizodalomú drága Uram!

Hirtelen esvén tudomra ezen fiúknak hazájokba való menetelek; sietve esik írnom: méltóztasson a' Tek[intetes] Úr megengedni – Az Annálek 5 Darabjait küldöm köszönettel – a' Recensensemnek hasonló tónuson fogok felelni, ha a' modestia mértékét nem tudta megtartani. – Fesslernek hozzám írt Levelét közlöm a' Tek[intetes] Urral; méltóztasson jó tzélját elő segélni; mellyre, a' mint gondolom, a' jövő Vármegyé' Gyűllése jó Alkalmatosság volna; hol némelly tehetős Urakkal lehetne közölni – tsak ez a' baj, hogy nékem módomban nints oda menni, 's az Urakat requirálni; holott a' Fessler Úr tzélját elő-vinni igen akarnám. – De, azt se tudom, nem fogja é a' háború' tüze az editiót akadályoztatni – méltóztasson a' Tek[intetes] Úr tanátsolni, mi tévő légyek? A' Fessler Úr Levelét, ha most nem is, de kevés idő múlva méltóztasson vissza küldeni a' Tek[intetes] Úr. – Mind a' Magyar Régiségekért, mind a' több nékem ajándékozott Könyvekért, ismét le kötelezve maradok, 's azokat viszont igen köszönöm – Magamat betses indulatiba ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel maradtam S[áros] Patakon 8dik Martiusb[an] 1809.

A' Tekintetes Adressor Urnak

alázatos tisztelő szolgája
Nagy Ferentz
mp

Kazinczy Ferenc feljegyzése:

Handschrift des Professors] Franz Vályi-Nagy zu Patak in Ungarn – Prosaist, Odendichter, Übersetzer des Moschus u[nd] Lion und jetzt des Homer.

Széphalom d[en] 20. Aug[ustus] 1814.

Franz v[on] Kazinczy

A most előkerült Vályi-Nagy levelére felelő Kazinczy-levelé nincs meg, csak utalás ad hírt róla Vályi-Nagy válaszával: „... én most is késő felelek azon betses Levelére, mellyet hozzám a' múlt Martzius 24-dikén utasítani méltóztatott ...”³⁶

Vályi-Nagy Ferenc a tanítványaival küldi vissza a Kazinczytól kölcsönkapott Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischer Kaiserthum című bécsi folyóirat évfolyamait. Köszöni a neki ajándékozott Magyar régiségek és ritkaságok című munkáját és több nem említett könyvet.

Az ismeretlen recenzens Vályi-Nagynak Ódák Horátz mértékein című, Kassán, 1807-ben megjelent munkáját bírálta.

Levelünk keltezéséből nem állapítható meg, hogy Fesslernek 1809. utáni melyik művének kiadásáról van szó. Kazinczy és Fessler egymásnak írt leveleiből egyet sem ismerünk. Levelünk melléklete Fessler-levelé volt, jelenleg nem található.

A háborúra való utalások alatt a napóleoni háborút kell érteni.

Lónyay Gábor levele

Tekintetes Tábla Bíró Úr!

Minden környül állásokból azt lehet bizonyosan előre ki látni, hogy a' jövő 24-ta Április tartandó Köz Gyűlésre, a' midőn az Insurrectionalis Tisztek választása is lesz, az Insurrectio Proclamálása is le fog érkezni – és így most valóban ha valaha eggyes értelemmel és erővel, a' Haza védelméről és fel maradásáról, nem tsak tanátskoznunk, de Érte tústént tselekednünk is kell – Fel küldött fel mutatásunkra a' Fels[éges] Cs[ászári] K[irályi] Hertzeg Országunk Nádor Ispán[n]ya Válassza is meg érkezett, Sietek ezen fontos Környülállásokat a' Te[kin]t[e]-tes Urnak meg írni, és minden ki gondolható ki fogás nélkül, az említett Gyűlésre u[gy] m[int] a' bővebb Tanátskozás végett még az azt meg előző Nap Delutáni Oráira leendő meg jelenését Hazafiúi Szivére Kötven Uri Fávöriban Zárt egész tisztelettel maradtam

a' Te[kin]t[e]tes Urnak

S[átor]a[lja] Ujhely 17^a Apr[ilis] 1809.

Engedelmes Szolgája
Lonyay Gábor

³⁶Uo. 6. köt. 383.

Kazinczy Ferenc feljegyzése:

Gabriel Lónyay anno hoc Comit[atus] Zempliniensis Vice-Comes, mox ipso hoc anno in Administratorem Officii Supremi Comitibus in Ungvariensi renunciatus; Camerarius Regius et Ordinis S[ancti] Stephani Regis Eques.

Franc. Kazinczy

A levélborítón számozás: 7396.

Címzés:

Tekentetes Nemzetes es V[ité]zlő

Kazintzi Kazintzy Ferentz Urnak T[ekin]t[e]tes

N[agy]s[ágos] Zemplén V[árme]gye Tabla Birájának
hivatalosan ajánltatik.

az Első Allspánytól

Széphallom.

Lónyay Gábor levele

Tekintetes Tábla Biró Ur!

Szükség felett való dolgot cselekednék ezen soraimmal tapasztalt Hazafiuságát a T[ekinte]t[e]s Ur[na]k felgerjeszteni kívánnám tudom hogy Hazánk dolga a T[ekinte]t[e]s Ur[na]k szívében fekszik, meg mutatták ezt ezen Nemes V[ár]megye több izbeli végzései, egyedül azt hogy az egyformaság véget mennyi modokon tévődhetik a rendszerént való Seregekhez való ajánlása a Lovasoknak ide az '/. Tabellába kívánnám ki fejezni kinek kinek körül állásaihoz képest – valóban különös alkalmatosság nyújtódott ide '/, zárt fávörök meg adása mellett kinek kinek árra hogy Hazáját Hathatosan segítse nagy talán leg nagyobb veszedelmében – mely örömet fizezheti ki ki az anticipatiot az aerariomnak ha meg mentődvn a' Haza az áldott békesség vissza térend ebbéli ajánlását a T[ekin]t[e]s Ur[na]k hivatalosan el várom hogy tudódván a Summa mind a szükséges Anticipationalis Summák az aerariomtól ki kéretenessnek mind a Legények és szerek bé szerzése véget a mennyiben szükséges lész meg tévődhessenek az ajánloknak Commoditására mentül elébb mert a dolog haladékokat nem szenved;

A Régruták bé szerzését is a T[ekinte]t[e]s Ur mint Földes Ur minden ki telhető módon segíteni és szaporítani fogja ily nagy körülállásokban midön a Haza nagy veszedelemben forog tökéletes bizodalommal vagyok

Töbnyire Hazafiúi válaszát ohajtva el várván becses Uri fávöriban ajánlom egész tisztelettel maradtam

A T[ekinte]t[e]s Ur[na]k
S[átor]a[lja] Ujhely 13 Juny 1809

Lekötelezett szolgálja
Lonyay Gábor

Ismeretlen kézírás, olvashatatlan aláírással:

P. S. 24ta July itt Ujhely[en] Közönséges Gyűlés fog tartódni – mellyben az utóbbi rescriptumok szerint a' további Ország védelméről tanátskozódni fog. Ujhely 12^d July 1809.

Kazinczy Ferenc feljegyzése:

Manus Gabrielis Lónyay ab anno 1804. ad 1809. Comit[atus] Zempliniensis Ord[inarius] Vice Comitibus, nunc in Ungvariens[i] Administratoris, Camerarii Regii et Ord[inis] S[ancti] Stephani Equitis.

Franc. Kazinczy

A levél felső bal sarkában és a levélborítón számozás: 8394.

Címzés a levélborítón:

Tekentetes N[em]z[e]tes és V[ité]zlő

Kazintzi Kazintzy Ferentz Urnak

Tekentetes N[agy]s[ágos] Zemplén V[árme]gye

Tábla Birájának hivatalosan ajánltatik

az allspánytól

Szép Halom

Lónyay Gábor Kazinczyhoz írt leveleinek tárgya a napóleoni háborúval kapcsolatos. A vármegyék, így Zemplén is kivette részét az ország védelméből. Kazinczy A zempléni insurgensek³⁷ című cikkében felsorolta Zemplén megye nemes családjainak megajánlásait. Közölte Lónyaynak Sátoraljaújhelyben 1809. június 24-én a közgyűlésen elhangzott beszédének szövegét.³⁸

Szemere István levele

Tekintetes Feő Tábla Bíró Úr!

A Hadi Segedelem dolgában ismét újban érkezvén egy Felsőes Parantsolat mellynek következtésül e jövő Mártius 1^{ső} 's több következendő napjaira Szokott S[átor]a[l]ja Újhely Várossában kőz Gyűlést rendeltem mellyreis midőn az Tekintetes Úrnak meg jelenését bizodalmasan ki kérném Úri betses Favoriban ajánlott meg különböztetett tisztelettel maradtam,

Az Tekintetes Úrnak
Kis-Azár d[en] 10^a Febr[uar] 1814.

le kötelezett szolgája

Sz Szemere István³⁹
Első All Ispány.

Kazinczy Ferenc feljegyzése:

Manus Stephani Szemere, Ordinarii Vice Comitiss in Co[m]it[atu] Zempliniensis.
Széphalom d[en] 20. Aug[ustus] 1814.

Franc. Kazinczy

A levélborítón számozás: 237.

Címzés:

Spectabili ac Generoso Domino
Francisco Kazintzy de Eadem — — *
Tabulae Judiciarie e Prima — — *
Assessori D[omi]no SingColendissimo. (?)

Ex off[ici]o (?)

Széphalom

ordoComitiss (?)

Szemere István közgyűlésre hívó levele – mint az előző három itt közölt levél – a napóleoni háború anyagi és gazdasági terhétől sújtott nemzet, illetve Zemplén vármegye helyzetét tárgyalja.

A müncheni gyűjteményhez tartozó, nem Kazinczy által írt, illetve nem hozzá intézett levelek:

Grassalkovich Antal⁴⁰ levele Bossányi Jánoshoz⁴¹

Generose Domine!

Qualiter quove in Negotio Dominationem Vestram Egregius Franciscus Kutyár Félegyházy⁴² in praesentia Tabulae Regiae Judiciarie evocari Facere velit ex annexis ejusdem actionalis libelli genuinis paribus uberius intelliget Dominatio Vestra Ex quo autem sensu articuli 26-i 1723 partibus coram praefata Tabula Regia Judicaria ad subeundum judicium comparituris, certus, et determinatus effigi deberet Terminus; Hinc ego qua antefatae Tabulae Regiae Judiciarie Praeses praeattactae constitutioni satisfacere volens, pro causae hujus revisione 9^a et Subsequentes juris dies affuturi Mensis Jan. Anni 1748 praefigo; Pro quo Termino Praeattacta D. Vestra sive per Se, sive medio Procuratoris aut Legitimi mandataratu instructi Plenipotentiarii Sui comparere Velit, Secus enim sive comparuerit modo prae sive non eadem nihilominus Tabula Regia in Factura est in promissis quod dictaverit Ordo Juris Pesthini Die 28^a Augusti 1747.

D[ominationi] Vestrae

Paratissimus
Comes A. Grassalkovich
mp.

³⁷⁻³⁸ Magyar Pantheon 330–333, 319–329. – Hazai Tudósítások 1808. I. 26. sz.

³⁹ Szemere István (1764. jan. 13–1829. szept. 19. Kis-Azar.) Zemplén megyei alispán.

⁴⁰ Grassalkovich Antal (Ürmény, 1694–1771. Gödöllő.) Királyi törvényszéki elnök.

⁴¹ Bossányi János (? –1760. máj. 14. Érsemjén.)

⁴² Kutyár Félegyházi Ferenc, Zemplén megyei tisztségviselő, személyi adatait nem találtam.

Kazinczy Ferenc feljegyzése:

Comes Antonius Grassalkovich de Gyarak, Personalis et Camerae Praeses regnante Maria Theresia. Hujus filius Catalogo Principum sub Josepho II. Imp. inscriptus est.

Széphalom 20. Aug[ustij] 1814.

Franc. Kazinczy.

Címzés a levélborítón:

Generoso Domino Joanni Bossányi tradantur.

Bossányi János Kazinczy anyai nagybátyja. A levél melléklete elveszett, így nem tudjuk, miért kellett a törvény előtt megjelennie.

Szögyény Ferenc levele ismeretlennek

Ezen T[ekintetes] N[agy]! [á]gos V[ár]me[gye]nének Első Al Ispánya, és Királyi Tanácsos M[é]l[tosá]-
gos Páloczi Horváth László^{4 3} Ur az Köz-Jonak elő mozdítása, szegény Adó-füzető népünk boldogítása
s – több tárgyú fontos dolgoknak fel vétele, s – elintézése véget e f[olyó] Esztendőbe leg közelébb
reánk jövő Febr[uar] holnap 5^b napjára ide S[átor] A[lja] Ujhely Mező Várossába Közöséges Gyűlést
rendelni méltosztatott, melyet is midőn a M[é]l[tosá]gos Urnak maga meg alázását hivatalbeli
kötelességemből egyszersmind alázatosan ki kérvén Gratiajába s- Uri hajlandóságába rekesztet illő
tisztelettel vagyok Ujhely 20^h Januar 1811.

A M[é]l[tosá]gos Urnak

alázatos szolgálója
Szögyény Ferenc^{4 4}
fő Sz[olga] Biro

A közgyűlésen valószínűleg Zemplén vármegye gazdasági helyzetét tárgyalták.

Széchényi Ferenc levele Rechberg Károlynak

Illustrissimo Domino L. Baroni Carolo a Rechberg^{4 5}
Suae Majestatis Regis Bavariae Camerario
Comes Franciscus Széchényi^{4 6}

Pluribus ab hinc annis coepi Collectionem Librorum et Manuscriptorum instituere, quae avitum ac
natale solum meum Hungariam quacunque demum ratione contingunt. Quidquid enim vel in Hungaria
ipsa, vel de Hungaria a domesticis juxta, ac exteris scriptum aliquando, impressumque fuisse reperi, eo
referebam; adjeci praeterea Mappas Geographicas, Gentilitia celebrium Familiarum Arma, Icones
Virorum Illustrium, Numophilaceum, denique domestica omnia. Ita Curis atque impendiis meis
amplior Supellex literaria conflata fuit, quam, nomine Bibliothecae Regnicolaris insignitam, solenni
Donatione, Anno Saeculi hujus Septimo in publicas Legum Hungariae Tabulas relatam, Musaeo
Nationali Pestano tradidi, ut publicis semper pateret usibus, in Popularium Commodum, bonarumque
Artium incrementum. Etsi autem in illa congerenda, Patriam meam, uti praemisi, proprie respexerim,
haud attamen temere existimo: Catalogum, cujus partes hactenus editae, ad Te, comitibus his Litteris,
deferuntur, eruditis etiam aliorum Populorum, Litterarumque Cultoribus munus fore acceptum, ingratum
certe non futurum; nam Conatus similes, quemadmodum jam per Te, Vir ornatissime, abunde
intelligis, ob arctum omnium Scientiarum nexum, ob socia per omnes Mundi et Europae partes fata,
ob lucem, quam Gentis unius Historia ex Scriptoribus alterius Populi mutuatur, suo non destituuntur
pretio; sed neque fortassis inamaenum accidere potest, ex hoc ipso Catalogo propius cognoscere, quas
hactenus apud Hungaros Scientiae fecerint progressionem, videreque: vel ipsos inter bellorum tumultus,

^{4 3} Páloczi Horváth László, Zemplén megyei jegyző, személyi adatait nem találtam.

^{4 4} Szögyény Ferenc (1764–1852) Zemplén megyei főszolgabíró.

^{4 5} Rechberg Károly (Rechberg, Charles, comte de. 1775. febr. 2–1847. jan. 6.) a bajor királyi udvar titkos tanácsosa.

^{4 6} Széchényi Ferenc (1754–1820.)

Armorumque strepitus, quamquam in Hostem gladii magis, quam Calami scribendis Posteritati monumentis stringendi erant, Hungariae olim etiam Palladias suas Proles haudquaquam defuisse. Te igitur majorem in modum rogatum volo, ut Exemplari isti, quod ad Te perveniet, in Bibliotheca etiam Tua locum concedas; Deinde fac, quaeso, me de hoc ipso aliquot modo lineis, Lingua Tibi magis familiari, redde certiore, autographa enim hujuscemodi celebrium Virorum Responsa inter memorabilia Bibliothecae Regnicolaris Hungaricae Monumenta aequae referri curo. Supplementa dehinc edenda, quia Institutum istud, quoad Vita suppetet, augere decrevi, quam primum prodierint, recipies. Vale. Scribam Viennae Pridie Calend. Novembris Anno MDCCCLIV.

Széchenyi könyvtárának történetét az alapítása századik évfordulójára, díszes kiadványban és legteljesebben Fraknoi Vilmos foglalta össze. Ez adataink forrása. Címe: Gróf Széchenyi Ferenc. (Bp. 1902.) A Negyedik Könyv fejezetcíme és tárgya: Az Országos Könyvtár alapításának története. Fényképmásolatai: Gróf Széchenyi Ferenc folyamodása a könyvtár felajánlása tárgyában [a Helytartó Tanácshoz]. – Széchenyi naplójegyzése a könyvtár felajánlása felől 25. November 1802. – A Széchenyi Országos Könyvtár alapító levelének utolsó lapja. – A könyvtár alapítására vonatkozó naplóbejegyzés 26. November 1802.

Az alapító levél címe: De Bibliotheca Hungarica Széchényiano-Regnicolari. Az eredeti példányt az Országos Széchenyi Könyvtár kéziratára őrzi.

Széchenyi Ferenc a könyvtár alapítását 1791-ben határozta el, amikor a helytartó tanács megtagadta Kovachich Márton Györgynek tudományos intézmény felállításáért folyamodó kérelmét. Kovachich gazdag könyvtárát Széchenyi megvásárolta, erről 1797-ben szerződést írtak alá. Megállapodásuk értelmében Kovachich köteles a nádor és Széchenyi költségén a könyvállományt kutatómunkájával és másolataival gyarapítani. Kovachich könyvei és a magyarországi könyvtárak és levéltárak kéziratáról készített másolat-gyűjteménye beolvadt Széchenyi nagycenki könyvtárába, együtt képezve az Országos Könyvtár állományát. A könyvtár alapítását 1807. december 15-én iktatták törvénybe, királyi aláírással és pecséttel látták el.

A könyvtár állományáról Széchenyi Ferenc katalógust készített, címe: Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Comitis Széchényi. Megjelent Sopronban I–II. kötetben, 1799-ben. Címképe a cenki könyvtár legrégebb ex librise, valamint a tudományt és művészetet szimbolizáló rajzok. Ez a katalógus Rechberg könyvtárába került. Az alapítót és alapítványt üdvözlő kéziratoknak kis hányada található az Országos Széchenyi Könyvtár Kéziratárában.

II.

VERSMÁSOLATOK

Kézy Mózes:^{4 7} De Nuptiis Napoleonis Magni et Mariae Ludovicae^{4 8} Austriacae. Latin nyelvű kézirat. 7 p. – Nyomtatásban megjelent Sárospatakon, 1810-ben. 8 p. 2r.

A vers megírásának története a Levelezés adatai szerint így alakult: Kézy 1810. március 10-én Sárospatakról írta Kazinczynak „A Tekintetes Úr előtt bizonyosan nem újság már Napoleonnak a mi Hertzeg Kis-Asszonyunkkal való házassága. Nem jó volna é Tertináskodni?”^{4 9} 1810. március 21-én értesíti Kazinczyt „Más nap hozzá fogtam a vers írásához, hogy a Tekintetes Úr biztató Levelét vettem. Ímé kész a munka, és közlöm ezennel. . .”^{5 0} A „biztató” levél elveszett, de nélküle is kétségtelen, hogy a vers Kazinczy biztatására készült. Elragadtatással írta Rumynak „Der Obergesspann las die Verse des Kézy, war entzückt, und äusserte den Wunsch, ihn zu sprechen. Ich liess ihn kommen, und stellte ihn dem Obergesspann den 15. May vor. Der Obergesspann versprach die Verse bev Degen auf Velin

^{4 7} Kézy Mózes (1781–1831) sárospataki tanár.

^{4 8} Mária Lujza (1791–1847.) Ferenc, német–római császár és magyar király leánya, Mária Terézia unokája, 1810-ben ment férjhez I. Napóleonhoz.

^{4 9} Levelezés 7. köt. 302.

^{5 0} Uo. 7. köt. 315.

drucken zu lassen, und so 100 exemplare unserm Hof, 100 französischen Gesandten zu überreichen, und da Kézy nach Paris gehen wird, ihn bey unseren Gesandten besonders zu empfehlen.”⁵¹ Szinnyei feljegyezte, hogy ez az a „Költevény, melyet gróf Eszterházy József zempléni főispán Bécsben velinre újra nyomtatott”.⁵² Megjelent-e ez a bécsi kiadás, valamint a német és a francia fordítás? Nem ismerünk példányt. Kézy Napoleon-verse, a nagy sikere ellenére nem található az *Opuscula poetica*⁵³ című, személyiségeket dicsőítő versei között, amely megjelent 1822-ben Sárospatakon.

Kézynek ez a költeménye versírásra ihlette a kortársakat, Kazinczyt is: „Sipos⁵⁴ és Kézy Prof Úrak deák verseik Napoleon menyegzőjére engem is egészen poetai oestrumba ragadtak. . .”⁵⁵ Kazinczy versének címe: „A’ Nagyság’ és Szépség’ diadalma, Napoleonnak ’s Luizának menyegzőjöknel”. Megjelent Sárospatakon, 1810-ben.⁵⁶

A müncheni Napoleon-vers Kézy írása, rajta a feljegyzés: „Exemplar est Autographon; Atque hoc testor ego Franc. Kazinczy”. Ezen a kéziratban kívül a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára is őrzi a vers autográf teljes szövegét. Ezt adta ki Váczy a *Levelezésben*.⁵⁷

A most előkerült, Münchenbe küldött kézirat szövegén nincs változtatás. Ennek későbbi leírása a sárospataki, ezen javított Kézy. Értésített erről Kazinczyt: „. . . elfelejtettem szóllani azon változtatásokról, mellyeket verseimbe tettem. E helyett: Divum summe Parens: ezt tettem: Rerum summe Parens. Ezen sort: Surgit et Idalios etc. így jobbitottam: Protinus Idalios etc. Vólt már feljebb: Surgit ad haec Venus: tehát nem szükség surgáltatni. Lehetne ugyan azzal menteni: hogy Venus le ült ismét beszéde után, és az Istennek megeggyezvén tanátsában, akkor költ fel; de még is inkább helybe hagyom azt, a mi jobbitás után lett. Alább studió van, az előbbi protinus helyébe: protenus. Azt tartom, hogy ezen változtatásokkal nem keveset tökéletesedett a vers darab”.⁵⁸ Kézy szövegösszeállításához csak egy kiegészítésünk maradt: a sárospataki kézirat és a *Levelezésben* erről kiadott szöveg 71. sorából hiányzik a „Dea” szó. A müncheni kézirat sora teljes: „Effultum solis media Dea conspexit in Aula”. Ezen kívül csak néhány interpunkció különbség van a két kézirat szövegben és a nyomtatottban.

Kis János:⁵⁹ A’ boldogság. (Frantziából) Magyar nyelvű kézirat, rajta Kazinczy feljegyzése: „Handschrift des Superintendenten Kis in Oedemburg in Ungarn”. – A kéziratból megvan 100 sor, hiányzik a nyomtatott szöveg szerint 50 befejező sor.

Kis János Versei-t, köztük A’ boldogság címűt Kazinczy adta ki 1815-ben. A sajtó alá rendezésre a szerző kérte fel, teljes bizalommal: „En mindent reád hagyok; ’s egészen megnyugszom azon, a’ mit téssz és tehetsz”.⁶⁰ Kis Kazinczyra hagyatkozott, de ugyanakkor, e megbízóleveléhez mellékelte saját elrendezésében a három kötetre tervezett verseinek címjegyzékét.⁶¹ Ezt Kazinczy megváltoztatta. Így A’ boldogság című verset Kis a 2. kötetbe sorolta, Kazinczy a 3. kötetbe tette át. A vers, vagyis a kötet másodszor Kis János Poetai munkái címmel 1846-ban [Toldy] Schedel Ferenc kiadásában jelent meg.⁶²

A két nyomtatott szöveg – néhány ortográfiai különbségtől eltekintve – teljesen azonos, de a müncheni kézirattal összevetve, a kéziratban a nyomtatottból hiányzó és eltérő szövegű sorokat találunk. Csak a kézirat őrizte meg a nyomtatott 26. és 27. sor közül hiányzó két sort:

A’ hivságok’ nyájját itt jól megesméri, –

Mellyek a’ köznépnék bálványi ’s hóhéri;

Kétségtelen, hogy a cenzor kívánsága volt ez a törlés és kis részben a következő sorok javíttatása is:

⁵¹ Uo. 7. köt. 454–455.

⁵² SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. 6. köt. 179. hasáb.

⁵³ A kiadványt ismertette Kazinczy = Magyar Kurír 1822. I. 43., Tud. Gyűjt. 1822. 6. köt. 93–99.

⁵⁴ Sipos Pál versének címe: *Pax et Hymen*. Megjelent a Hazai és Külföldi Tudósításokban 1810. márc. 31-én. – Közölte Váczy a *Levelezésben* 7. köt. 575.

⁵⁵ Döbrenteeinek 1810. ápr. 7. *Levelezés* 7. köt. 352.

⁵⁶ REXA Dezső újra kiadta 1922-ben és 1932-ben, ez utóbbi kötetben faksimilével is.

⁵⁷ *Levelezés* 7. köt. 579–582.

⁵⁸ Uo. 7. köt. 431.

⁵⁹ Kis János (1770–1846).

⁶⁰⁻⁶¹ *Levelezés* 11. köt. 296–300.

⁶² A’ *boldogság* c. vers 80–83. hasáb.

Kéziratban	Nyomtatásban
7. sor A' szép ártatlanság szívét vidámítja	Szívét lelkesíti virtus' szent tüzével,
27. sor Hol egy érdem hartzol ezer tzinkos ellen,	Hol a' szívet a' test földhez nyűgözi,
28. sor Az észet a' butaság üldözi szüntelen,	Az észet a' butaság szüntelen üldözi,
29. sor A' nyájas barátság' ékes formájában,	A' nyájas barátság' kedves formájában,
30. sor Árulkodás lappang 's mérget rejt markában,	Árulkodás lappang 's tört rejt-el markában,
43. sor Néha felébredvén prütskök' danlására,	Néha, ha kívánnék munkámtól pihenni,
44. sor 'S a' reggeli szellő' lágú fuvallatjára,	'S megújult lélekre 's erőre szert tenni,
66. sor Felhevülve Musám felséges nótára,	Lantom emelkednék legfelsőbb hangjára,
67. sor 'S legszebb tsillagait az emberi nemnek,	'S első csillagait az emberi nemnek,

Javított Kis és javítottatott a cenzúra. Panaszkodik Trattner János Tamás nyomdász Kazinczynak 1814. június 20-án: „Kis Versei 3dik darabjával szerencsétlen vagyok. Két holnapja már, hogy a Censurában vagyom, de vissza nem kaphatom . . . én csak az első két darabot kiadom és a 3dikát nem is vállalom-fel . . . a Censura talán még fél esztendeig meghúzza”.⁶³ Több mint fél év múlt el, csak 1815. március 4-én írhatta Kazinczy: „Kis Versei 3 Kötetben kezemben vagynak Febr. 28-dika oltá. – Gyönyörűek! Igen gyönyörűek!”⁶⁴

Az első és második kiadású kötet tartalomjegyzékében A' boldogság címe után ez áll: „(Leonard 1799)”. A kéziraatra Kis írta a címhez: „(Frantziából)”. Ez utóbbi feljegyzés vezetett el ahhoz a prózában írott forrásmunkához, amely Kist a vers megírására ihlette majd úgy a hatása alá került, hogy az egész művet lefordította és kiadta. Címe: „Eudaimonia, vagy Boldogul-élés' mesterségére tanító közhasznú filozófia. Írta frantzia nyelven Droz Josef tagja a' frantzia akademianak. Blumroder Ágoston' német kidolgozása után szabadon magyarra fordította a' Klio' kiadója”.⁶⁵ Megjelent 1827-ben. A második, 1830-ban megjelent kiadás az első szövegével teljesen azonos, a fordító nevét a címlapon találjuk: „Boldogulás mestersége vagy az életnek kellemes és közértelmű filozófiája. Írta frantzia nyelven Droz Josef. Fordította Kis János”. A francia író művének címe: „Essai sur l'art d'être heureux”. Megjelent 1806-ban. Kis fordítása először 1827-ben került kiadásra, de már évekkel előbb olvashatta, fordíthatta a művet, elmélyedhetett a boldogság mibenlétében ahhoz, hogy 1814-re verset írt róla. A kötet 22 „Rész”-ből álló bölcselkedésének egymás utáni gondolatmenetét követi Kis János verse.

⁶³ Levelezés 11. köt. 440. Idézet Trattner ismeretlen leveléből.

⁶⁴ Uo. 12. köt. 439.

⁶⁵ Droz, François-Xaver Joseph (1773. okt. 31–1850. nov. 4.) Blumroder Ágoston (Blumroeder, August-Frederik 1776. aug. 2–?) *Klio, vagy léleknevelítő részént eredeti, részént fordított darabok kötött és kötetlen beszédben*, Kiadta KIS János. Győr, 1825.

III.

ALÁÍRÁSOK ÉS CÍMZÉSEK NYOMTATVÁNYOKON

Az autográf-aláírások miatt a kézirat-gyűjteménybe került nyomtatványok közül az egyik Kazinczy Ferencnek, Abaújvármegye Tábla Bírójának címzett körlevél. Szétküldője Semsey András,⁶⁶ a nemzetet adakozásra szólítja fel, a napóleoni háború által okozott károk megtérítésére.

Két nyomtatvány a Kazinczyak családi iratához tartozott. Az Articulí Dietales Anni M.DCC.XCVI. című irat Kazinczy Ferenc feleségének nagybátyjáié, Török Józsefé volt. A latin nyomtatványon Kazinczy feljegyzése: „Nach beendigten Reichstagen in meinem Vaterlands werden die neugeschlossen Gesetze so abgedruckt, und den Jurisdictionen (bey uns Comitaten – oder Gespannschaften) unter der Unterschrift des Königs, dann des Grosskanzlers des Reichs, und eines Hofraths (Referendärs) bey der Ungarischen Hofkanzley – einzelnen Magnaten aber nur unter der unterschift des Grosskanzlers und des referierenden Hofraths, zugeschicht. – Dieses exemplar lautete an den väterlichen Onkel meiner Gemahlin. Széphalom d[en] 20. Aug. 1814. Franc. v[on] Kazinczy”.

A másik családi darab Rhédey Farkas gróf gyászjelentése, amelyet az özvegye, Árva Teleki Kata küldött Bossányi Ferencnek, Kazinczy Ferenc anyai nagypapjának.

Végül a gyűjteményhez tartozik még öt személy számára kiállított hivatalos beidéző irat a sátoraljaújhelyi hatóságához. Megyei tisztségviselők aláírása: Csernel Sámuel, Pintér István és Sente Ferenc, keltezett az 1798–1799-ben.

IV.

KÉZIRAT-TÖREDÉKEK ÉS LEVÉLBORÍTÓK

A müncheni gyűjteményben őrzött, Kazinczyhoz intézett levelek íróitól nincs kézírás az itteni töredékek és levélbtorítók között.

Csak az egyik kézirat-töredék volna kapcsolható Dayka Gábor Verseihez, de ez a szövegkiadás története; Kazinczy beadványa a Dayka-kézirat cenzorához. A teljes kézirat ismeretlen, közöljük a töredékét. A papírlap rectóján van a cenzor írása és Kazinczy feljegyzése: „Imprimatur. Budae 8va Aprilis 810. Franc. Madarassi Revisor Libror[um].” [alatta:] Veritatem testatur. Széphalom d[en] 20. Aug. 1814. Franc. Kazinczy.” A verzón: „zödjenek, a’ mit az olaszok, nevezetesen Sonettjeikben ’s Ottava-Rímájokban cselekesznek; melly olly kedvetlen, hogy gáncsot érdemel, ha ki követi. [a cenzor javítása: érdemelne, ha ki nálunk követné.] Ezen törvényeket itt, Daykának versei mellett, azért adánk-elő, mert magyarban mondvá mind eddig nincsenek. Óhajtottuk volna, hogy Verseghy, ki nem kevés igen szép dalokat éneklett a’ Ráday nemű móduson, a’ törvényeket is hordotta volna”.

– „Aranka György keze és pecsétje. 1810.” Ez Kazinczy írása. A Levelezésben egy levél van a fenti évből, pecsét említése nélkül. Nem bizonyítható, hogy a levél és borító összetartozik.

– Budai Ésaías levelének záró sorai: „Debrecz[en]b[en] d[en] 22. Nov[ember] 1803. A. Tekintetes Urnak alázatos szolgálja Budai Ésaías.” A Levelezés 1805. márc. 6-án keltezett levelet közöl.

– Cserey Farkas ifj. levelének aláírása: „hív tisztelő barátod Cserey Major.” Kazinczynak legszorgalmasabb levélírója volt 1814. év végéig. A Levelezésben 228 levelét számláltuk meg.

– Czetter Sámuel levelének befejező sorai: „Ich wohne auf dem Spitzberg in der Kandl Gasse bey dem grünen Jäger N° 127. im 2ten Stock die zweyte Thür neben der Stiege. Bereitwilligste diener Samuel Czetter gebürtig von Orosháza, academischer Kupferstecher.” A Levelezésben, az 1814. év előtti évekből egyetlen Czetter-levél van 1791-ből. Ezen is a fenti lakáscímét olvassuk, de a szavak elrendezése és az aláírás feletti sor szövege más.

– Fejér György levélbtorítóján Kazinczy írása: „Universitásbeli Professor Fejér György Ur levele ’s keze. 1811. Martz.” A borítóhoz tartozható levelet nem találtunk.

– Kis Jánostól két levélbtorítónk van és egy levél befejezése. Ennek sorai: „egyenes szívű barátod. Kis János Soprony, oct. 3dikán 1812.” Ilyen keltezéssel nincs Kis-levelünk. Nem bizonyítható, hogy

⁶⁶ Semsey András 1778-tól 1814-ig élt.

ez a pár sor, kis papírszeleten a kettő közül az egyik borítóhoz tartozik. Kis másik levélborítójának verzóján Baranyai Ferenc levéltöredéke van, amely a beborításhoz igazítva, átlós irányban csonkult meg. Sértetlen maradt Baranyai keze: „Kőszegen, Martzius 2dikán 1811.” ennek segítségével megtaláltuk a Levelezésben kiadott a müncheni borítóhoz tartozó levelet, melyet Kis Sopronból 1811. március 13-án írt Kazinczynak.⁶⁷ Utóiratában közölte: „A' boríték belső felén Baranyai írása van, hogy lássad azt is”. Az elvagdalt sorokból nem sokat láthatott Kazinczy: „e mindenkor a' bal sorsal küszköd”. . . „Egyéberánt egyedül drága Tisztelendő Uram” atyai ítéletére hagyom szándékomnak elinté” Erről a szándékáról írt Kis Kazinczynak: „Egy Baranyai Ferentz nevű mintegy 24 esztendőös ifjú (most Kőszegi Rektor) olyan nevendéket keres, a' kivel és a' kinek költségén valamelyik németországi Universitasra kimehetne . . . a' szegénység 's a' mostani Cursus lehetetlenné teszi szándéka' tellesítését. . .” A töredékes sorokból elég ennyi idézet ahhoz, hogy lássuk, a levélnek megkerült a borítója.

– Pápay Sámuel levélborítóján Kazinczy írása: „Pápay Sámuel Ur keze, 1812.” Ebből az évből nincs több levelünk.

– Szirmay János gróf levéltöredékének záró sora: „Ihrer Freund J. Szirmay”. Nincs több adatunk.

– Szombathi János levelén a búcsúzó sorok: „Többire betses gratiajában bizodalmasan ajánlott, maradok állandó tisztelettel. – a' Tekintetes Urnak alázatos szolgálja Szombathi János mk. S.Patak 15^{ik} Aug. 1809.” Ebből az évből nem maradt ránk Szombathitól ismert levél.

– Teleki Sámuel gróf levelének befejezése: „Nem tudván pedig hová küldjem, kézben szolgáltatás végett ide zárva az Urnak bizodalmasan ajánlom. Azonban különös szívességgel maradok: Az Urnak köteles kész szolgálja] G. Teleki Sámuel. Bécs 7. Sept[ember] 1804.” Teleki Sámuel a marosvásárhelyi könyvtár megalapítója, talán a könyvtáráról készített katalógusát küldi Kazinczynak. Címe: Bibliotheca Samuelis . . . Teleki de Szék . . . Catalogus. Bécsben, 1796–1819. között jelent meg I–IV. kötetben.

Még négy levélborító van a gyűjteményben; egyet Csáky Emánuel, kettőt Szirmay Antal írt. Ezeket csak a címzés van, az 1814. előtti évekből, a Levelezésben nincs levelük Kazinczyhoz. A negyedik levélborítót Vay József írta Török Lajos grófnak, Kazinczy apósának.

Utolsó darabunk egy nyomtatványtöredék, az egri katolikus egyház bocsátotta ki Fischer István püspök aláírásával, 1800. június 27-én.

Schweitzer Pál

THOMAS MANN KÉT MAGYAR IRODALMI VONATKOZÁSÚ LEVELE 1913-BÓL

Ha teljes szövegükkel kiadnák századunk elbeszélő művészete legnagyobb német alkotójának valamennyi hozzáférhető levelét, összerjedelmük legalább háromszor annyi nyomtatott oldalra rúgna, mint szépirodalmi művei, cikkei, beszédei, tanulmányai és közlésre szánt egyéb írásai együttesen. Mintegy 15–16 ezer levelét tartják ma nyilván, de ezt a számot minden év komoly mennyiséggel toldja meg az újonnan előkerültekből. A szolid polgári életforma előírásaira gondosan ügyelő Mann egyetlen hozzá küldött levelet sem hagyott megválaszolatlanul. Képzeltetni, hogy micsoda hatalmas postája lehetett, amikor már világhírűvé vált. Egyedül nem is győzte elintézni, először a felesége, amerikai éveiben pedig (olykor nem is egy) titkár segítségét vette igénybe hozzá. Nekik diktálta válaszait, sokszor csak címszavakban, s a formába öntés már a segédkező dolga volt. Nem csoda hát, ha számos passzus ismétlődik, némelykor szó szerint, több levelében, még a saját kezével írottakban is. Ez utóbbi körülmény, mindenekelőtt pedig a levelek roppant száma még hosszú időre illuzórikussá teszi az összkiadás tervét. Annál inkább, hiszen az író életében igazán jelentős szerepet játszó személyekkel (a bátyjával, kiadójával, íróbarátai közül Hermann Hessével, Ernst Bertrammal, Paul Amann-nal, Kerényi Károllyal, Erich Kahlerral és másokkal) folytatott levelezése önálló kötetekben látott napvilágot, és lányának, Erikának szerkesztésében háromkötetes átfogó válogatás is megjelent a Mann-levelekből.

⁶⁷ Levelezés 8. köt. 392.

Mindazonáltal már jó ideje múlhatatlan szükség volt rá, hogy egy rendszeresség igényével készült kalauz adjon segítséget az irodalomtudománynak és minden érdeklődőnek az eligazodáshoz a levelek e roppant dzsungelében. A berlini Deutsche Akademie der Wissenschaften Thomas Mann-Archívumának vezetője, Georg Wenzel több mint egy évtizede elsősül vállalkozott rá, hogy a *nyomatásban megjelent* levelek időrendbe szedett mutatójával¹ valamelyest áttekinthetővé teszi ez a bozótot. Bibliográfiája csaknem 3 ezer darabot regisztrált. Kézenfekvő, hogy ez a kiadvány minden erőnye mellett is csak fölöttébb korlátozott módon volt képes megfelelni annak az igénynek, amely életre hívta. Nem tekintve gyors erkölcsi kopását (hiszen megjelenése óta szinte minden évben elhagyta a sajtót egy-egy kötet az íróknak és valamelyik levelezőpartnerének levélváltásából, s akkor még nem említettük a periodikákban vagy egyébütt közreadott levelek tömegét), a bibliográfia nem terjedt ki a köz- és magángyűjteményeknek az általa regisztráltaknál legalább négyszer-ötszörte több, publikálatlan Mann-leveleire. Ez utóbbi föladat a levelezés maradéktalan fölmerésének szándékával indult újabb vállalkozásra maradt. Ennek kezdeményezője és szerkesztője két nyugatnémet Mann-kutató: Hans Bürgin és Hans-Otto Mayer. Közös művük volt már az író születésének 90. évfordulójára kiadott életrajzi krónika, azaz Mann életének eseményeiről összeállított részletes kronológiai áttekintés.² A szerzők közül az első összeállította a Mann-művek alapos bibliográfiáját³, és érdemeket szerzett e művek eddigi legteljesebb – a frankfurti S. Fischer Verlagnál 1960-ban, majd 1974-ben megjelent 12 kötetes, ill. több a kiegészítéssel 13 kötetesre nőtt – kiadásának sajtó alá rendezésében, a második pedig a magánkézben levő legnagyobb és legteljesebb gyűjteményt hordta egybe Mann műveiből és a rá vonatkozó irodalomból. Gyűjteménye jelenleg a düsseldorfi egyetemi könyvtár önálló részlege. Mayer társának időközben bekövetkezett halála után egyedül folytatja a vállalkozást a zürichi Eidgenössische Technische Hochschule Thomas Mann-Archívumának, a hagyaték őrzőjének és az íróra vonatkozó kutatások központjának támogatásával. A négy kötetre tervezett kiadvány – első kötete 1977, a második 1980 végén látott napvilágot⁴ – évenként újrakezdődő folyamatos számozással időrendben *regisztrál* valamennyi föllelhető levelet, továbbá *regesztaszzerűen* közli azok legfontosabb tartalmi és formai adatait: röviden összegezi közlendőjüket, és külön rovatokban sorolja föl a bennük előforduló hely- és személyneveket (az utóbbiaknál viselőjüknek a levélíró által említett műveit is), Mann műveire történő utalásokat, valamint az újságok és folyóiratok nevét. Megadja természetesen a levelek dátumát, címettjüket, formátumukat, írásmódjukat, terjedelmüket és lelőhelyüket, ill. közreadásuk helyét is. Az összeállítás nyers készülete elkészült, de a kiadás elhúzódik.

Az első kötetben közzétett 4162 levélregesztá átböngészése magyar szempontból is szolgál újdonságokkal: két hazánkfiának küldött egy-egy ismeretlen, ill. csak részben és pontatlanul ismert levélre bukkanunk az 1913. évből. Ezeket a „BAD TÖLZ, LANDHAUS THOMAS MANN” nyomtatott felzetű, nyolcadrét papíron kézzel írt leveleket teszem közzé az alábbiakban, és egyúttal köszönetet mondok dr. Hans-Otto Mayernek, hogy szíves volt a levelek fénymásolatát rendelkezésemre bocsátani.

Mindkét levél egy eseménnyel áll összefüggésben, amelytől bizvást számíthatjuk az író és hazánk kapcsolatának intezívvé, majd csakhamar közvetlenné válását. 1913 augusztusának második felében Halasi Fischer Ödön (1885–1965) pesti nagykereskedő és a *Világ* című napilap egyik szerkesztője egy müncheni üzleti útja alkalmával fölkereste Thomas Mannt, aki akkor már hónapok óta a Bajor Alpok lábánál fekvő Bad Tölz-i villájában tartózkodott egész családjával. Kora ifjúsága, berlini tanulóévei óta nagy tisztelője volt az írónak a látogató, akire – maga is kereskedők sarja lévén – rendkívüli hatást tett a lübecki kereskedőcsalád hanyatlásának története, *A Buddenbrook-ház*. Látogatásáról „a mai Németország legnagyobb regényírójánál” öthasábos riportban számolt be a *Világ* olvasóinak augusztus

¹ Georg WENZEL, *Thomas Manns Briefwerk*. Bibliographie gedruckter Briefe aus den Jahren 1889–1955. Berlin 1969, Akademie-Verlag.

² *Thomas Mann*. Eine Chronik seines Lebens. Zusammengestellt von Hans BÜRGIN und Hans-Otto MAYER. Frankfurt am Main 1965, S. Fischer Verlag.

³ Hans BÜRGIN, *Das Werk Thomas Manns*. Eine Bibliographie unter Mitarbeit von Walter A. Reichard und Erich Neumann. Frankfurt am Main 1959, S. Fischer Verlag. (Lizenzauflage: Berlin, Akademie-Verlag)

⁴ *Die Briefe Thomas Manns*. Regesten und Register. Bearbeitet und herausgegeben unter Mitwirkung des Thomas-Mann-Archivs der Eidgenössischen Technischen Hochschule Zürich von Hans BÜRGIN und Hans-Otto MAYER. Band I. Die Briefe von 1889 bis 1933. (1977); Band II. Die Briefe von 1934 bis 1943. (1980) Frankfurt am Main. S. Fischer Verlag.

31-én. Idéznünk kell néhány részletét, mert megvilágítják Mann szóban forgó leveleinek előzményeit és hátterét.

„Sajnálom – mondta az író látogatójának –, hogy még nem voltam Budapesten. Pedig néhány év óta Bécsbe járok, felolvasást tartok. [...] No, talán mégis lejövök a télen, ha közel leszek. [...] Sajnos, keveset ismerek a magyar irodalomból... Persze, Bíró Lajos, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc. Ismerem itt előadott műveiket. Most készülök a »Liliom«-hoz is. [...] Bródy Sándorról is hallottam – darabját, a »Tanítónő«-t láttam is Berlinben, érdekes, megkapó életkép. [...] Sokat olvasok, és szeretek olvasni, tanulni akármelyik nemzet fiától. Nagy könyvtáram van, persze a magyar irodalomra eddig alig hívták fel a figyelmemet. Nagyon hálás leszek, ha gondol reám és küld könyveket.” Búcsúzóul pedig dedikált fényképét adta ajándékba – „de kiköti cserébe, hogy küldjem el az ő könyveinek fordítását és a magyar írók műveit – németül. Megigérem.”

1913 nyara végén, egész spontán módon, fölöttébb jó sajtója volt Budapesten Thomas Mann-nak. Mintegy két héttel Halasi Fischer látogatását követően ismét találkozott a német író a budapesti sajtó egyik munkatársával, aki szintén riportot készített vele. Nem tudjuk, ki volt ez az újságíró, mert négy hasáb terjedelmű cikkét: *Thomas Mann-nál. Az író új novellájáról és a modern magyar líráról* névalírás nélkül, csupán „(Saját tudósítónktól)” megjelöléssel közölte a *Pesti Napló* szeptember 14-én. A találkozásra Mann felesége szüleinek fényűző otthonában került sor, a müncheni Arcisstrassén, ahová a házaspár nyilván rövid vendégeskedésre érkezett Bad Tölzsből. A beszélgetés legnagyobb része a német irodalmi élet akkori legnevezesebb eseménye: a mintegy háromnegyed éve először folyóiratban, majd hamarosan könyv alakban is olvasható novella, a *Halál Velencében* körül forgott. Művének keletkezéséről, tárgyáról és fogadtatásáról tett rendkívül érdekes és részletes vallomások után Mann a magyar irodalomról mondott néhány szót, ill. tett föl kérdéseket a látogatójának. „Látom, hogy a magyar dráma bejárja az egész világot. Azok után, amit eddig láttam, az a véleményem, hogy a modern magyar színpadi irodalom lesz az a híd, amelyen át a publikumot át lehet csalogatni a színpadi realizmustól a neoromantikáig. És az új magyar líra? Azt miért nem fordítják, miért nem adnak ki modern antológiát?

– Sajnos, egy ilyen antológia terve nem realizálódott – felelem. – Pedig van fordítónk, Horvát Henrik...

– Ó, Horvát nevét ismerem! – jelenti ki Mann. – Ugye ő a kitűnő Baudelaire-fordító? Nem is tudtam, hogy Horvát magyar ember! Ha az ő fordításában vannak új magyar versek, kérem, küldje el azokat nekem.” Erre átnyújtott az újságíró német és Magyarországon kiadott német nyelvű lapokat, amelyek néhány magyar vers fordítását közölték. Mann a feleségét kérte meg, hogy olvassa föl őket. „... kedves, csengő asszonyhang szárnyán csakhamar Kiss József, Ady, Babits, Szilágyi Géza és Kosztolányi verseinek zenéje surran szerte a szobában. Mann lélegzetét visszafojtva figyel... Majd felugrik a helyéről, és elragadtatva kiáltja:

– Hiszen ez igazi nagy művészet! Köszönöm, hogy fogalmat adott róla, hogy milyen magas fokon áll a lírai művészet Magyarországon. Ezentúl behatóan, szeretettel fogok foglalkozni vele!”

E két riportban – az utóbbiban pláne névre szólóan – elhangzó fölszólítás persze nem maradhatott hatás nélkül Horvát Henrikre. Annál kevésbé, mivel váratlan és kedvező alkalmat kínált rá, hogy Mann érdeklődését fölhasználva megnövelje a német olvasók és ezáltal a könyvkiadás eredetileg bizonyára nem széles körű fogékonyságát a magyar líra iránt, és így végre révbe juttassa antológiájának – mint a második interjúból kitűnik – egyszer már zátonyra futott tervét. Erről tanúskodik a *Thomas Mann a magyar líráról* című cikk a *Világ* 1913. október 5-i számában. Bevezetőül említi a Mannról nemrég közölt riportot és az írónak abban elhangzott óhaját, hogy szeretné megismerni az újabb magyar irodalmat. Aztán elmondja, hogy ez okból Mann „hamarost érintkezésbe lépett Horvát Henrikkel”, aki „modern magyar verseket fordít németre, amelyek karácsonytájt jelennek meg az Oesterheld kiadásában”. A fordító két héttel azelőtt elküldte Bad Tölzbe az antológia kéziratát, amelyet most kapott vissza Mann meleg hangú levelének kíséretében. E levélből vett három mondat magyar fordításával zárul a cikk. – Mivel ez az írás és levélpublikáció nem szerepel Thomas Mann és Magyarország kapcsolatát tárgyaló két munka⁵ egyikében sem, Réz Pál újból közzétette⁶ azzal a megjegyzéssel, hogy a „levélrészlet [...] újraközlése talán elősegíti az esetleg valahol fellelhető, lappangó levél előkerülését”.

⁵GYÖRI Judit, *Thomas Mann Magyarországon*. (Felolvasóestjeinek története és sajtóvisszhangja) Bp. 1968, Akadémiai K. (Modern filológiai füzetek 4.) – *Thomas Mann und Ungarn*. Essays,

Nos, a szóban forgó levél nem más, mint az előljáróban említett Regiszternek a 13/80. szám alatt regesztált darabja. A szeptember 22-én kelt, két oldalnyi írás eredetije a zürichi Thomas-Mann-Archív tulajdonában van, ahová nyilván Horvát Henrik hagyatékából került, egyelőre tisztázatlan módon. (A hagyaték nagy részét a Petőfi Múzeum őrzi, ebben viszont nem találni levelet Manntól.) Mivel a borítékja nincs meg, és a megszólításban sem szerepel a címzett neve, a Regiszter összeállítói nem tudták pontosan azonosítani, hogy kinek szól a levél. Jobb híján föltételezték, hogy a berlini Oesterheld Verlag valamelyik munkatársának.

Bad Tölz, den 22. IX. 13.
Landhaus Thomas Mann

Sehr geehrter Herr:

nehmen Sie herzlichen Dank für die schöne Sendung, die ich nur ungern wieder aus den Händen gebe! Die Gedichte haben die hohe Meinung, die ich nach den ersten Proben von der heutigen ungarischen Lyrik gewann, nur bestätigt und befestigt.

Ihre Aufforderung aber, geehrter Herr, für die Oesterheld'sche Ausgabe ein Geleitwort zu schreiben, muss ich ablehnen, so ehrenvoll sie für mich ist. Das ist eine Aufgabe, der ich schlechterdings nicht gewachsen bin, für die ich, da ich mich ernstlich nie mit Lyrik beschäftigt habe, durchaus nicht berufen bin, und die deutsche Öffentlichkeit müsste erstaunt sein, meinen höchst prosaischen Namen unter dem Vorwort zu einer lyrischen Anthologie zu finden. Ich danke Ihnen für Ihr Vertrauen, danke Ihnen mehr noch für den ausserordentlichen Genuss, den Sie mir durch die gütige Mitteilung Ihrer Übertragungen vermittelt haben und begrüße Sie, sehr geehrter Herr, in besonderer Wertschätzung

als Ihr sehr ergebener

Thomas Mann.

A levél magyar fordítása:

Igen tisztelt Uram:

nagyon köszönöm szép küldeményét, amelytől igazán nem szívesen válok meg! Ezek a versek még jobban megerősítették és megszilárdították azt az elismerő véleményt, amelyet a modern magyar líra néhány darabja nyomán alakítottam ki.

Azonban az Ön kérését, tisztelt Uram, hogy előszót írjak az Oesterheld Verlagnál megjelenő kiadáshoz, el kell háritanom, bármennyire megtisztelő is. Olyan föladat ez, amelyre egyszerűen nem vagyok alkalmas, amelyre, minthogy elmélyülten soha nem foglalkoztam lírával, egyáltalán nem érzem hivatottnak magamat, a német közönség pedig bizonyosan csodálkoznék, ha egy lírai antológia előszava alatt az én nagyon is prózai nevemet látná. Köszönöm a bizalmát, de még jobban köszönöm azt a rendkívüli élvezetet, amelyet fordításainak megküldésével szerzett nekem, és hálás híveként üdvözlöm Önt, igen tisztelt Uram, különleges nagyrabecsüléssel

Thomas Mann

Láttnivaló, hogy a *Világ* cikke némileg szépít. Korántsem Mann lépett érintkezésbe Horvátal, hanem épp fordítva történt a dolog, mégpedig biztosra vehetően a riportok, ill. íróiknak ösztönzésére. Sajnos, nem járt sikerrel a fordító kísérlete, hogy a hazájában már igen jónevű és népszerű író közreműködőül nyerje meg, és növelje ezáltal az antológia kiadásának, valamint sikerének esélyeit. (Erről nem esik szó a cikkben, mely Mann levelének idevágó részét el is hagyja.) Így aztán az antológia megjelenése további öt évet késett. Csak 1918-ban került a könyvpiacra, és nem az említett berlini kiadónál, hanem Münchenben, a Georg Müller Verlag impresszumával *Neue ungarische Lyrik* címmel. Ady 13, Babits 15, Balázs Béla 6, Kosztolányi 10, Tóth Árpád 3 verssel szerepel benne számos más költő műveivel együtt. Mann udvarias szavai azonban ne keltsenek bennünk illúziókat. Ady nevét

Dokumente, Bibliographie. Herausgegeben von Antal MÁDL und Judit GYÖRI. Bp. 1977, Akadémiai K.

⁶RÉZ Pál, *Három kis adalék Thomas Mann magyarországi kapcsolataihoz*. It 1977. 232–233.

emlegette ugyan egyszer-kétszer az itteni tartózkodásai során adott interjúkban, sőt egy cikkében is, de semmi nyoma sincs, hogy akár róla, akár a többi, idegen nyelvre könnyebben átültethető magyar költőről mélyebb benyomást őrzött volna.

Halasi Fischer Ödönnek szól a november 23-i dátumú, háromoldalas másik levél (regiszterbeli száma: 13/88), az egyetlen fönmaradt darab egy ha nem is élénk, de évekre terjedő levélváltásból. A címzettet – amint özvegye elmondta e sorok írójának – 1952-ben kitelepítették a fővárosból, iratait, köztük a Mann-leveleket, pedig elkobozták, ill. megsemmisítették. A szóban forgó darabot az Österreichische Nationalbibliothek kéziratára őrzi, ahová az intézmény fölvilágosítása szerint egy bécsi árverésen történt vásárlás nyomán jutott 1969-ben. Bécsbe vezető útját azonban már nem lehet kideríteni.

Bad Tölz, den 23. X. 13.
Landhaus Thomas Mann

Sehr geehrter Herr Fischer:

haben Sie Dank für Ihr freundliches Schreiben. Indem Sie mir die Bücher sandten, haben Sie mir mehrere angenehme, angeregte Stunden bereitet. Ich erkenne mehr und mehr, dass man die ungarische Litteratur [!] beileibe nicht nach den ungarischen Theaterstücken beurteilen darf, die zuweilen in Deutschland gespielt werden. Sie haben grosse Talente. Besonders die Novellen von Kosztolányi haben mir ausnehmend gefallen; es sind überaus frische, kecke, scharfe Sachen. Bitte, sagen Sie dem Herrn Verfasser meinen Glückwunsch und meinen Dank für die liebenswürdige Widmung!

Was nun Ihren Vorschlag betrifft, so lese ich in Wien am 4. Dezember und bin schon bereit, am 5. oder 6. in Budapest zu lesen, wenn man mir ein leidliches Honorar dafür bietet, denn ich muss bei diesen immerhin strapaziösen und zeitraubenden Reisen darauf sehen, dass einiger wirtschaftlicher Nutzen damit verbunden ist. 500 Kronen also muss ich zur Bedingung machen – und Budapest ist ja eine reiche Stadt.

Den Wunsch der Redaktion „Világ“ kann ich leider nicht erfüllen. Ich werde sicher für keine Weihnachtsnummer einen Beitrag schreiben. Ich bin mit einer grössen Erzählung beschäftigt, die im Frühjahr erscheinen soll, und will dann wieder zu einem begonnenen Roman übergehen. Die kleinen Sachen habe ich mir so gut wie ganz abgewöhnt.

Mit den besten Grüßen, auch von meiner Frau, bin ich, sehr geehrter Fischer,

Ihr ergebener
Thomas Mann.

Magyar fordítása:

Igen tisztelt Fischer úr:

köszönöm kedves levelét. Az elküldött könyvekkel számos kellemes és megélenkítő órát szereztem nekem. Egyre jobban látom, hogy a magyar irodalmat semmiképp sem szabad az olykor Németországban játszott magyar színdarabok alapján megítélni. Önöknek nagy tehetségű íróik vannak. Különösen Kosztolányi novellái tetszettek rendkívüli mértékben, roppant friss, eleven, zamatos írások. Tolmácsolja kérem szerencsekívánataimat a szerzőnek, valamint hálámat szívélyes ajánlásáért!

Ami a javaslatát illeti: december 4-én olvasok föl Bécsben, és kész vagyok 5-én vagy 6-án Budapesten fölolvasni, ha ezért megfelelő tiszteletdíjat kapok, ugyanis az ilyen fáradságos és időrabló utazások alkalmával ügyelnem kell rá, hogy valamelyes anyagi haszonnal járjanak. 500 koronát kell tehát föltételül szabnom – hiszen Budapest gazdag város.

A „Világ” szerkesztőségének óhaját sajnos nem tudom teljesíteni. Nem írok cikket egyetlen lap karácsonyi számába sem. Egy terjedelmes elbeszélésen dolgozom, amelynek tavasszal kell megjelennie, és akkor a már megkezdett regényemhez szándékozom visszatérni. A rövid dolgokról úgyszólván teljesen leszoktattam magamat.

Szívélyesen üdvözlöm a feleségem nevében is, és maradok, kedves Fischer,

az Ön tisztelő

Thomas Mannja

Nem tudhatjuk, hogy a levél címzettje mely könyveket küldte meg az írónak Kosztolányi kötetén kívül. Ez utóbbi a heidelbergi Saturn-Verlagnál 1913-ban *Die magische Laterne* címmel és Stefan I. Klein fordításában megjelent novelláskötet volt.⁷ Mann hagyatékában, amint a zürichi Archívum vezetője közölte velem, sajnos nincsen meg a dedikált kötet. Az emigrációt követően bizonyára odaveszett a müncheni ház könyveinek jelentős részével együtt, vagy az emigráció egyéb állomásai valamelyikén. Mindenesetre szerencsés nyitánya volt a német és a magyar író kapcsolatának.⁸ Személyes megismerkedésükre december 6-án, Mann ideérkezésének másnapján került sor, és a következő napon is együtt voltak.⁹ – A fölolvásás szintén december 6-án volt a Zeneakadémia kistermében.¹⁰ Nem tudhatni, megkapta-e az író az érte szabott 500 koronát (valószínűleg igen, mert a jómódú Halasi Fischer aligha állt oda alkudozni kedvenc szerzőjével), a kérés mindenesetre igen fejlett öntudatra vall, hiszen ez az összeg akkoriban megfelelt egy tisztos keresetű hivatalnok havi fizetésének. – A 3. számú jegyzetben leírt bibliográfiából kitűnik, hogy Mann 1913 karácsonyára csakugyan nem írt cikket egyetlen lapnak sem. Végezetül pár szót arról, amit ennek indokaként a levelében fölhoz. A „terjedelmes elbeszélés”-en *A varázshegyet* érti, amit eredetileg a tragikus kicsengésű *Halál Velencében* – ahogy ő maga mondta – „humorisztikus ellenpárja”-ként képzelte el. 1913 nyara óta dolgozott rajta, és persze nem jelent meg 1914 tavaszán, hanem csak egy jó évtizeddel később, mert a mű a saját törvényei szerint alakult írójának keze alatt: kétkötetes regény lett belőle. A „már megkezdett regény” pedig az *Egy szélhámos vallomása* volt. Ehhez 1910 tavaszán kezdett hozzá az író, majd 1911 közepétől egy éven át a velencei novella foglalta le, és csak ennek befejezése után folytatta, mígnem *A varázshegy* kedvéért ismét félbemaradt a munka. Elkészült részeit – egyebek közt ezekből olvasott föl Budapesten – 1922-ben töredékként adta ki. Aztán a kidolgozás megkezdése után több mint négy évtizeddel, 1951 elején vette föl újra az elejtett fonalat, hogy a visszaemlékezések 1954-ben megjelent első részével megszülessék utolsó epikus alkotása. A tervezett folytatást már a halál akadályozta meg.

⁷ A kötet tartalma, ill. a novellák magyar címe megtalálható SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913–1933* (Bp. 1973.) c. könyve 25. jegyzetében a 30. oldalon.

⁸ Kapcsolatukat összefoglalja RÉZ Pál, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső*. Világirodalmi Figy. 1959. 390–403.

⁹ SCHWEITZER Pál, *Thomas Mann feljegyzései első budapesti felolvasásáról*. It 1977. 478–482.

¹⁰ A budapesti tartózkodásra nézve lásd az előző publikációt, valamint Győri Juditnak 5. sz. jegyzetben idézett könyve első fejezetét.